

**AZ IRODALMI MŰ SZÖVEGSZERKEZETÉNEK
ÉS A SZÖVEG HANGZÁSBELI JELLEMZŐINEK ÖSSZEFÜGGÉSEIRŐL,
A SZÖVEG FONETIKAI SZEMLELETÉRŐL
A PRÓZAI (ELBESZÉLŐ) IRODALMI MŰ ÉS MEGSZÓLALTATÁSA
ÁPRILY LAJOS: A HIÚZ**

WACHA IMRE

1. Minden *írott műnek* — a viszonylag „száraz”, adatközlő jellegű, tárgyilagos értekező prózának is — minden megszólaltatása a problémák sorát jelenti. Még ha maga a szerző ad hangot saját írásának, akkor is több nehezítő tényezővel kell számolnunk. Csak a legfontosabbakat említem.

(1) Szövegének megszületése és megszólaltatása között hosszabb-rövidebb idő telik el. Ez alatt kihűlhet benne a szöveget kiváltó és létrehozó kommunikatív „indulat”. Kétséges, hogy fel tudja-e idézni magában azt a közlésvágyat, amellyel megalkotta szövegét, kifejezve általa gondolatait, érzelmeit. Így sokszor csak a szavak, mondatok elismétlésére, esetleg a gondolatok, bizonyos közléssituációk vagy érzelmek „megjátszására” futja az erejéből.

(2) Eltérő a mű születésének és megszólaltatásának kommunikációs szituációja: helyszíne, ennek berendezése, hangulata. Többnyire más (mű születésekor) jelen nem lévő, talán figyelembe se vett vagy csak elképzelt („megcélzott”) címzettek személye, köre, illetőleg a megszólaltatáskor jelen lévő (gyakran ismeretlen) „közönség” is.

(3) Az írott és a (spontán) beszélt szöveg között — a szövegalkotás kommunikációs szituációjából és az ebben lezajló szövegalkotási folyamatokból adódóan (vö. DEME: 1974. 10—13, 116—121; WACHA: 1974., 1987/1988. 12—13, 20—130) — olyan szöveg- és mondat szerkezeti, valamint stílusbeli — mindezekből adódóan pedig hangzásbeli — különbségek vannak, melyek megnehezítik mind a szöveg gondolataival való együttgondolkodást, mind pedig a szövegmondatoknak, szövegszerkezetnek az adekvát megszólaltatását. Az esetek többségében bizony csak a szöveg szavainak, mondatainak „idézését”, „hangosítását” teszik lehetővé, jóllehet a szerző saját logikai és nyelvi rendszerének, saját gondolkodásmódjának, s tegyük hozzá: saját belső hallásának megfelelően alkotta meg írásművének szövegét. (Erre a tényre szép számú bizonyító példát találunk DEME LÁSZLÓNAK sok cikkében. Magam is többször foglalkoztam e kérdéssel. Lásd a RÁDBESZ., KAZVERSTÖRT., a KAZVERS25. és a NYELVTÖMKOMM. köteteket és az EFF. 1—2., 4—5. számának idevágó tanulmányait.)

(4) Mindehhez járul még, hogy létezik egy felolvasói „úzus” is, egy rosszul értelmezett szövegtolmácsolási szabály- és szokásrendszer, mely többé-kevésbé abból áll, hogy emelt hangon, kiegyenlített, szűk hangterjedelemben mozgó beszéddalammal kell megszólaltatni a szöveget, oly módon, hogy minden értelmes szó első szótagját hangsúlyozzuk, a vesszőknél felvisszük, a pontoknál leeresztjük a hangot. Ez az úzus olyan erős, hogy a spontán előadásokban hallgatóikat magukkal ragadó szerzőknek is „meghalnak” gondolataik, ha felolvassa közlik szövegüket.

1.1. Mindezek eredményeként (is) tapasztalhatjuk, hogy egy műnek, így az *irodalmi műnek* is több jó megszólaltatása is lehet, függetlenül attól, hogy ez felolvasás-e (kézben tartott szövegből), vagy (szó szerinti) betanulás utáni (kézben tartott szöveg nélküli) előadás. (Hogy az említett körülmények mennyire játszanak szerepet

a hangzásforma alakulásában, arra lásd: BOLLA: 1989. 55; DEME: 1991., 1992.; SUBOSITS: 1982. 14; WACHA: 1973., 1974., 1991., 1992., 1993a-c.)

A hangos reprodukálás fokozatai (nagyon leegyszerűsítve) a következők.

(1) A *hangosítás*, azaz a szöveg szavainak, mondatainak mechanikus, iskolás jellegű hangoztatása. Nemigen több az írásjeltől írásjelig való felolvasásánál.

(2) Az *értő-értető tolmácsolás* lehet a szöveg felolvasása és szabad elmondása. Lényeges, hogy a művet — megfelelő elemzés, értelmezés után — úgy próbáljuk megszólaltatni, hogy a hangzásforma azt a gondolatiságot, azokat az érzelmeket tolmácsolja, melyeket a szerző szövegével kifejezett. Ez a megszólaltatásmód főleg a szöveg logikáját igyekszik közvetíteni.

(3) A harmadik megszólaltatási mód az *interpretálás, előadás*. Ez már tulajdonképpen előadóművészi produkció. Célja a mondanivaló jó közvetítésén felül a kifejezés, a művészi élmény nyújtása is.

Természetesen e három kategória határai nem merevek. Sok átmenettel találkozhatunk az irodalmi művek különböző hangzó változatait figyelve, hiszen olykor a művészi interpretáció *szándéka* is eredményezheti a mű inadekvát megszólaltatását.

A *művészi szándékú szövegtolmácsolás*nak is van két alapváltozata. Az egyik a mechanikus hangosítás, az iskolás felolvasásnak egy sajátos esete: az előadó sziruposan „tüllihegi” a szöveget, megjátssza szavait, mondatait. Elveszti azonban a szövegmondatok összefüggéseit. A másik ennek emelt változata, mely az előadóművészetben érhető tetten, a pódiumstílus mechanikus alkalmazásában. (Erre lásd: WACHA: 1992. 66–67, 1993a., 1993c.)

2. Szaporodnak a gondok, ha a szöveg tolmácsolója *nem saját* esszé jellegű írását szólaltatja meg. (Ennek a kérdéskörnek a taglalását most mellőzöm. Részletesen tárgyalják a Kazinczy-versenyekkel és a rádiós beszéddel foglalkozó cikkek, tanulmányok. Ezekre lásd: KAZVERSTÖRT., KAZVERS25., NYELVTÖMKOMM. kiadványokat, valamint az EFF. idevágó írásait és az azokban közölt bőséges szakirodalmat.)

3. Fokozottan szaporodnak a *(szép)irodalmi mű* megszólaltatási gondolatai még akkor is, ha az interpretáló legfőbb célja az *adekvát* tolmácsolás: az irodalmi műnek olyan életre keltése, mely által azt a tartalmat és szándékot (és tegyük hozzá: azt a hangzást) igyekszik hűen visszaadni az előadó, amelyet az irodalmi mű hordoz.

3.1. Itt az egyik legsúlyosabb gond, hogy a *megszólaltatónak* — mint minden más által írott műnek a tolmácsolásakor — *mind a tartalmat, mind a közlés szándékát magából az (irodalmi) műből, annak szövegéből kell megfejtenie*, szinte „kihámozni” (hiszen az irodalmi mű tolmácsolója általában nem maga a szerző). Még az ilyen szándék ellenére is több, sőt számos „adekvát” és helyesen adekvát (és természetesen sok problematikus) formája is lehet az irodalmi mű interpretálásának.

3.1.1. Az első gond az irodalmi mű *értelmezéséből* adódik.

Tudjuk, minden mű — eredendően — alkotóját (esetünkben a költőt, az író) tükrözi, az ő érzelmeit, gondolatait fejezi ki, általa pedig korát, társadalmát, a társadalomhoz: embertársaihoz, korához stb. való viszonyát érzékelteti. Azt is tudjuk, hogy a szerző a mű által elsősorban saját kortársaihoz szól, nekik szánja, mondja el gondolatait, érzéseit.

Azt is tudjuk, az igazi irodalmi mű egyik ismertető jegye ez: a születésekor adott aktuális és emberi tartalom és mondanivaló mellett mindig van benne valami többlet, valami „idő feletti”, „mindenkor érvényes” általános emberi tartalom és mondanivaló (esetleg csak valami „formai többlet”), mely még akkor is „él” és munkál, ha az eredeti (a művet kiváltó) aktuális mondanivaló már idejét múlta, sőt rég feledésbe merült.

Az igazi irodalmi műnek többnyire van a szöveg elsődleges, szó szerinti üzenetsíkja mögött és felett valami második, olykor harmadik jelentéssíkja is. Olyan jelentéssíkja(?), megfogalmazásmódja(?), mely lehetővé teszi még a (mindenkori) aktualizálást, belemagyarázást is.¹

A megszólaltató a művet saját személyiségének (is) megfelelően szólaltatja meg: (az elmondottak tudatában) a művet mintegy átszűri magán; műveltségének, intelligenciájának, érzelmeinek, társadalmi, politikai szemléletének, helyzetének megfelelően értelmezi, majd „rezonál” a műre; hozzáteszi, „hozzaérzi” a mű által belőle kiváltott érzelmeket, gondolatokat, szándékokat; odaérti—érzi—képzeli a műhöz azokat a (műveltségéből, irodalmi ismereteiből felépülő) asszociációkat, melyeket benne a mű keltett, s melyek szerinte a műben (legalábbis mint lehetőségek) benne rejlenek. Ezeknek is megfelelően ad „felhangot”, súlyt egy-egy mondatnak, szónak — gondolatnak, érzésnek. Az így „újraalkotott” művet most már a saját személyiségének megfelelően és a saját korának, a saját közönségének mondja el. Ez tulajdonképpen azt jelent(het)i, hogy az interpretáló (bizonyos mértékig) újraszűri, újraalkotja a művet, a maga felfogásának, értelmezésének, (bele)magyarázásának megfelelően.² És ahányszor megszólaltatja, talán annyiszor szüli új életre a művet. Az idő múltával pedig — mivel egyre jobban „beleássza” magát a mű gondolatiságába, érzelmi világába — szinte teljesen új vagy gyökeresen más értelmezést kaphat az irodalmi mű.³

3.1.2. A második gond a szöveg hangzásával kapcsolatos. Ez abból adódik, hogy tulajdonképpen minden szövegnek megfogalmazásából: műfajából, stílusából, mondatainak szerkezetéből (azaz a szavak, mondatrészek szó- és sorrendjéből is) adódóan legalább három-négy „dallama” van.

(1) Az, amely a szerzőben élt a szöveg megfogalmazásakor. Ennek nagy szerepe van a szövegmondatok szórendjének, grammatikai szerkezetének, kapcsolásának, az interpunkciónak az alakításában. Mert a szöveg fogalmazásakor a szerző hallja — s többnyire követi is — a benne, a fülében is élő mondat- és szöveg-dallamot. Ez alakítja is mondatainak szerkezetét. Ezt a benne élő-hangzó szövegzenét hordozza és tükrözi — többé-kevésbé — az írott forma. („Az írott szöveg háttérében (...) mindig ott van a hangalak mint a nyelv elsődleges kifejezési formája”. BOLLA: 1989. 54.) Olykor azonban — a szöveg végső formájának kialakításakor — a szerző el is „ronthatja” az eredeti, a fülében némán csengő, latens beszéddallamot.

Ezt a latens szövegzenét csak kikövetkeztetni tudjuk, hacsak nincs meg a szövegnek a szerzőtől származó hangzó változata, mint néhány Babits-, Nagy László-, Szabó Lőrinc-vers esetében. De hogy az írásos szövegformában létezik, benne rejlik s dolgozik is a „szerzői dallam”, bizonyítja az a tény, hogy a szöveg latens dallama majd az összes megszólaltatót szinte rákényszeríti olyan akusztikus megoldásokra, melyek a megszólaltatási variánsok összevetésével kimutathatók. A szerzői dallam tehát „átüt” az írott szövegen. Ezt jól érezhetjük, ha pl. kódexeknek, a reformáció korának, Pázmánynak vagy a későbbi korokból Eötvösnek, Kossuthnak a szövegeit szólaltatjuk meg. Nem a mai beszéd dallamával hangzanak fel. (LÁSZLÓ Zsigmond pl. a szöveg latens dallama alapján mutatta ki néhány kuruc korinak tartott versről, hogy szerzőjük Thaly Kálmán.) Hasonló jelenségeket a Kazinczy-versenyeken is tapasztalhattunk a 20. századi szövegek hallgatásakor is. (Vö. Z. SZABÓ—WACHA: 1991., WACHA 1973., 1978., 1991., 1992.)

(2) A második az a hangzás, mely a néma olvasóban zendül meg — ha jó füle, jó belső hallása van, és így megérzi, meghallja a szöveg latens dallamát. Ilyen alapon (és jól megírt szövegnél) az ismerős szerzők szövegének néma olvasásakor is (vagy egy interpretációra való felkészüléskor) gyakran hallani vélhetjük az alkotó beszédét.

(3) Az a hanzsásvilág, mely a *mű interpretátorának az ajkán* csendül fel, amikor tolmácsolja az alkotást. Ez az az akusztikus „forma”, amit a hallgató füllel „érezkel”. Ennek kialakulásában az elhangzás adott pillanatának sok tényezője játszik szerepet. (Pl. hol, milyen milióban, kik előtt, milyen lelkiállapotban van az interpretátor és hallgatósága stb.) Éppen ezért ez a hangzásforma nem mindig felel meg sem a szerző által hallott belső dallamnak, sem annak, amit az interpretátor eltervezett a megszólaltatásra való felkészüléskor. A kitűnő verselemző és -előadó GÁTI JÓZSEFnek *A versmondás* című kiváló könyvéhez csatolt lemezekről nem éppen úgy szólal meg a vers, amint ő a kötetben előírta (önmagának). Mert — mint mondta — „amikor az ember elkezd mondani a verset, az önálló életre kel, s nem mindig engedelmeskedik a versmondónak”. — Ez a dallam annyiféle lehet, ahány interpretátor szólaltatja meg a művet. Erről bárki meggyőződhet, ha ugyanazt az irodalmi alkotást több előadó tolmácsolásában hallgatja meg (pl. a *Varietas delectat* gyűjtőcímmel kiadott lemezekről). Ugyanakkor azonban szinte tendenciaszerűen közös hangzásformákat (azonos hangsúlyokat, megfelelő dallammenetet stb.) is talál mindegyik előadó tolmácsolásában. Ezek a közös tendenciájú hangzásformák tükrözik a szövegnek szövegfonetikai szempontból jellemző hangzását. (Azt, ami nem az interpretáló egyéniségére jellemző.)

(4) Az a dallamvilág, melyet az abszolút *objektív műszeres mérések* mutatnak ki, mely nem mindig és nem mindenben egyezik meg azzal a dallammal, amit „cigányfüllel” az interpretátor ajkáról hallunk, hallani vélünk. De olykor azzal sem, amit „cigányfül” alapján lejegyzünk. (Erre vö. ELEKFI: 1988.; BOLLA: 1992.; WACHA: 1988.; BOLLA 1991., 1992a.)

3.2. Az irodalmi mű megszólaltatójának a — szűkebb értelemben vett — tartalom, az írott forma és a hangzó forma harmóniáját kell létrehoznia — megteremtienie, hogy ezáltal a szerző és a mű szándékát tolmácsolni—közvetíteni tudja hallgatói: az irodalmi mű élvezői—befogadói számára.

4. Bárhonnan indulunk is ki, az *interpretáció* alkalmával felhangzó akusztikus formának is az *alapja az irodalmi mű szövege* és az általa hordozott tartalom és mondanivaló. Tehát az adekvát hangzásforma megelégséhez nem külső tényezőkből, hanem magából az irodalmi műből, a *mű szövegéből* és szövetéből (szövegformájából) *kiindulva* kell megkeresni azokat az információkat, melyek segítséget adnak az adekvát interpretáláshoz. Ezek természetesen először a belső szövegi tényezőkben találhatók meg: benne rejlenek az elsődleges tartalomban, az első jelentéssíkban: a szavak, mondatok hordozta jelentésben, azután a mű szerkezetében, majd a tágabb értelemben vett nyelvi formában; a mondatszerkezetekben, a szövegmondatok alkotta mondatláncban, s nem utolsósorban a műfaji jegyekben. Mint ilyenek nemcsak a közlésszándékot befolyásoló, hanem a hangzásformát meghatározó tényezőkként, a szövegben benne lévő latens dallamként is determinálják a mű hangzásformáját. Csak ez után (de ezzel együtt) tudjuk megközelíteni és megfejteni a második jelentéssíkot, mely majd valami többlettöltést (akusztikus többletet) adhat a mű hangzásához.

Mindezt persze módosíthatják „külső” körülmények, melyek többé-kevésbé függetlenek lehetnek a műtől is. Ilyen, hogy a tolmácsoló „megelégszik-e” a pusztá értő—értető tolmácsolással, vagy művészi hatást akar elérni az interpretálással; azután hol szólaltatja meg a művet, milyen előadói stílushoz alkalmazkodik (pl. pódiumstílus), nincs-e sajátos célja a művel (pl. stílusparódia létrehozása, kontrasztok kiemelése stb.).⁴

A *megszólaltatás kulcsa* és legfőbb determinánsa mégis: *maga a szöveg*, mely — ismétlem — magában hordozza hangzásának legfőbb jellemzőit. Ez a latens hangzás egy bizonyos határon túl nem vagy csak rendkívüli esetekben enged erőszakot tenni

magán. Kísérletképpen megpróbáltunk esszét, novellát, hírszöveget verset nem a „saját” „műfajának” megfelelő stílusban elmondani. A stílusváltás nem nagyon — csak egy bizonyos határig — sikerült (nemcsak nekünk, hanem még az olyan nagy előadóművésznek is, mint Berek Kati). Többnyire stílustörés következett be. (Lásd erre WACHA: 1993c.)

Először tehát a szöveg látens hangzását kell megtalálnia a megszólaltatónak, akinek tulajdonképpen az a feladata, hogy a szövegbe (a szöveg látványformájába) rejtett üzenetet akusztikus formába átkódolja: a tér képi síkjából az idő és a hangzás síkjába áttéve akusztikus formában juttassa el hallgatóihoz. A megszólaltatás annyiban lesz adekvát, azaz a mondanivalóhoz (szöveghez, műfajhoz stb.), a szerzőhöz, a megszólaltatóhoz illő, amilyen mértékben a tolmácsoló elvégzi a szöveggel kapcsolatos szöveg- és akusztikumelemző munkát. A megértés pedig annyira lesz hatékony, amennyire értő—értető—kifejező volt a tolmácsolás. Minderre — említettem — módosítólag hathatnak — bizonyos mértékig — az elhangzás külső és belső körülményei (alkalom, hely — pl. pódium, stúdió, környezet —, időpont) és a partnerekhez való viszony is. Persze néha éppen a szövegforma nehezítheti meg a jó megszólaltatást. Az elemzett Áprily-novellában van három olyan mondat, mely írásképi formájában, olvasva hibátlanak tűnik, megszólaltatása, „helyzetbe hozása” mégsem sikerült többünknek sem. A (4.4), (6.1) és a (9.4) mondat ilyen.

4.1. Egy, az első, a szövegsík — és nem a szöveg mögötti—fölötti sík — megszólaltatását: *értő—értető tolmácsolását* célzó elemzésnek a szokásos sémája—menete általában a következő.

(1) Az elemzést a szöveg „makrokörnyezetének”, a szuper- vagy intertextusnak az áttekintésével, s magának a szövegnek „futó” átolvasásával kell kezdenünk. Ekkor feltérképezzük, mi az alkotás témája, mondanivalója (mit fejez ki, miről tájékoztat, mi a célja), mekkora a terjedelme stb. A szerző neve, a mű címe, keletkezési ideje és a vele egy időben keletkezett vagy vele együtt közölt írások helye, ideje már utal a szerző gondolkodás- és szemléletmódjára. Irodalmi, stilisztikai ismereteink alapján felismerjük a mű műfaját, stílusjellemzőit, témájának, mondanivalójának lényegét. Ez kiindulási alapot adhat a mű értelmezéséhez, ha netán az többértelmű is lehet.

Áprily novellája a *Fecskék, őzek, farkasok* című kötetben jelent meg (Móra, 1965.), állatokról szóló más novellák kíséretében. Az elbeszélések történetei különböző időpontokban más-más helyszíneken estek meg; zömük az ember és az állatok viszonylatáról szól, mindből a természet szeretete csendül ki; mind a szerzőnek személyes emlékeit mondják el. Vélhetőleg a költő visegrádi házában születtek. A *hiúz* a kötet első novellája.

(2) A szöveg szerkezetének felderítése több párhuzamosan végzendő feladatot jelent.

(2.1) Az egyik a szöveg „makrostruktúrájának” megállapítása: a bevezető, a tárgyaló (felvezető-előkészítő, majd kifejtő és a bizonyító) résznek, majd a befejezésnek az elkülönítése. Az irodalmi műveknél, különösen a lírai jellegű költői alkotásoknál nehéz megtalálnunk ezt a — fogalmazástanításban oly erősen belénk súlykolt, a retorikus művekben és az esszé jellegű (érvelő—vitatkozó) írásokban nagyon fontos szerepű — hármas tagolódást. Bizonyos költői alkotásokban, sőt epikus művekben már meg sem találjuk a szerkezet ilyen tagolását.

Áprily novellájában is nehéz e hármas tagolódást meglelni. A szerző a kötet többi történetében sem ragaszkodik a klasszikus retorika szabályai szerinti hármas tagoláshoz. Talán az első bekezdést, a hangütést tekinthetjük a bevezető résznek. Ebben rejtve jelzi az író: egy régmúlt eseményről fog szólni, s ezek az események nem

szomorúak igazán, csak szomorkásak. (Az *ősi* és a *napfény* szónak a nyelvi jelentés-tartalma, hangulati értéke utal erre.) Befejezésnek az utolsó bekezdést tekinthetjük; óhajtó és feltételes mondatai valami melankóliafélélt, múltba révedést is sugallnak.

(2.2) Már az első futólagos átolvasáskor megfigyelhetjük, megvannak-e a műben a szövegség legjellemzőbb feltételei: az egység, a haladás a témában, a kerekesség, a lezártág (befejezettség), az összecsengés a kezdet és a vég között (amikor is — elsősorban az irodalmi igényű értekező szövegekben, de gyakran az epikus alkotásokban is — a befejezés többnyire emelt szinten — szintézisként vagy csak motívikában — visszaüt-e, saját farkába harapó kígyóként visszaköt-e a kezdő gondolatra, esetleg megismétli-e azt). Rövid szövegekben, főleg modern irodalmi (és elsősorban költői, lírai) alkotásokban gyakran nincsenek meg, vagy megváltozott, esetleg sajátos, a műfajra is jellemző — szerkezeti — formákban jelentkeznek ezek az egységek, illetőleg szöveg- és szövegségi jellemzők. (Petőfi tájleíró verseire jellemző, hogy „totálból” indulnak és ott záródnak, József Attilánál ez gyakran a *hideg, kemény ég.*) Hosszabb szövegekben, főleg epikus jellegű műveknél gyakran vitatható, mint tagolódik a szövegezés (mint az elemzendő Áprily-novellában és számos modern regényben, azután pl. némely Örkény-egypercesben vagy Weöres-egy-két sorosban stb. is).

Áprily novellájában az egységet a „főhős” *hiúz* biztosítja. (Ez a szó végighúzódik az egész novellán: kulcsszó. Kulcsszó még a *vadász* és a (6), (8) bekezdésben a *kutya*, számos szinonimájával együtt.) A haladást az erdélyi havasok e nemes vadjának sokféle, egyre elmélyültebb megismerése adja, s az, hogy a novellában tulajdonképpen három különböző vadász történetben ismerhetjük meg igazán a vadat, e megismerési folyamat végén sajnálni kezdjük kipusztulását. Áprilynál a kerekességet és a lezártágot a kezdő és a zárókép helyszínének és idejének azonossága adja, s az, hogy a visszaemlékezés időpontjából egy múltba és egy még régebbi múltba néz (az *ősi vasárnapra* és az erdélyi krónikák korába tekint) vissza, de mára is mutató érvénnyel. Nem találjuk meg pregnánsan a szintézisszerű lezárást sem; bár az utolsó bekezdést tekinthetjük úgy, mint egyfajta szintézist: ez a *hiúz* külsejének (3) bekezdésbeli leírása után a *hiúz* „értékelése”. A novellát tartalmilag, mondanivaló szempontjából jól, hatásosan zárja az utolsó bekezdés és annak utolsó mondata: egy erőteljes felkiáltásszerű óhajtó mondat. Ez „slusszmondatnak” nagyon hálás. Ugyanakkor szinte megvalósíthatatlan feladat elé állítja a megszólaltatót ez a mondat, mert szerkezete aránytalan. Utolsó mondat egysége, egy jelzői mellékmondat, túl hosszúra sikeredett, s emiatt alig-alig lehet éreztetni felkiáltó—óhajtó jellegét. Így hosszú alárendelt mellékmondat nem bírja el sem a felkiáltó—óhajtó mondat szökőzárás hanglejtését, sem az ún. lebegtetett, alig ereszkedő dallamot, sem a magas és mély fekvés között hullámzó beszéddallamot. Nem lehet jól megvalósítani azt a dallamformát sem, mely az ún. slusszpontot adja: az utolsó hangsúlyozási egységben a hanglejtés nagy lelépését, sőt zuhanását. Enélkül ugyanis a hallgató nem érzi lezártnak, befejezettnek a novellát.

(3) A továbbiakban azt kell megnézni, miként bomlanak tovább kisebb logikai—szerkezeti egységekre ezek a nagyobb részegységek—egység-részek (ha vannak ilyenek), hogy az író miképpen érzékelteti mindezt nyelvi vagy formailag (pl. átkötő mondatokkal, tipográfiával: bekezdések indításával, számozással és így tovább). Ilyenkor állapítható meg, hogy a nyelvi megfogalmazás megadja-e vagy sem, s ha igen, miként adja meg az ún. szöveggerincet: tételmondatokkal-e vagy csak a szöveg-háló csomópontjait kulcsszavakkal, esetleg mondatdarabokkal, „összeolvasható” mondatokkal stb. (Vö. például DEME: 1958., 1959.; WACHA: 1980., 1992., 1993a—c.) A „tételmondatos”, a „szöveggerincet” hordozó megfogalmazási mód — megfigyeléseim szerint — inkább az esszé-szerű és leíró jellegű írásművekre, valamint

az elbeszélő jellegű költői alkotásokra jellemző, kevésbé a novellákra, még kevésbé a rövid lírai alkotásokra vagy a regényekre.

A logikai rendnek, a mű belső szerkezeti tagolódásának felismerése segítséget nyújt ahhoz, hogy a hallgató számára tagolni tudjuk az időegymásutánban felcsendülő hangfolyamot. Kisebb-nagyobb egységekre kell lebontani a szöveget. Számára ugyanis — mivel nem látja a szöveget, annak írásképet: formai tagolását — akusztikus eszközökkel: rövidebb—hosszabb csendekkel, szünetekkel el kell különíteni a tartalmi—logikai és egyben szerkezeti—nyelvi egységeket. Így tudja csak érzékelni—észlelni a szöveg információs egységeinek a határait. A hosszabb-rövidebb csendek: beszédsszünetek egyszerre összefogják, mintegy egységbe zárják a köztük felhangzó mondatstort, s egyúttal el is különítik a következő, szintén szünetekkel közrezárt egységtől. Ezáltal nemcsak hosszabb-rövidebb pihenőidőt adunk a hallgatónak, hanem segítséget adunk neki a szöveg szerkezetének az érzékeléséhez. Egy hosszabb csend (a szokásos mondatvégénél nagyobb szünet) és a vele együtt járó hangfekvés- és ritmusváltás feszültséget is jelent: arra hívja fel a hallgató figyelmét, hogy most valami más, valami új következik. A szünethiány viszont kapcsoló értékű.

A hallgató számára a kisebb-nagyobb szövegszerkezeti—logikai egységeket akkor is el kell különítenünk (ha nem is szünettel, legalább hang- vagy ritmusváltással), ha határukat a szerző nyomdatechnikailag nem vagy másként jelezte, mert nagyobb egységekbe sorolta vagy széttagolta e részeket. Áprily novellájában is tapasztalhatjuk ezt. A (6) bekezdést legalább 3 egységre kell bontanunk: a (6.1)—(6.6) mondatok a hiúz megjelenését, a (6.7)—(6.17) mondatok a vadászatot, a (6.18)—(6.19) mondatok a szerző gondolatait mondják el. Ez utóbbiakat azért is el kell különíteni, mert csak ez a két mondat szól jelen idejű állítmánnyal. A (2) és a (3) bekezdést közelebb kell hozni egymáshoz. Szorosabban összetartoznak, noha Áprily külön bekezdésbe sorolta őket. Akkor is szükséges a szerkezeti tagolás, ha a szerző esetleg rosszul tagolta szövegét (sok prózai munkában találkozhatunk ilyennel), vagy éppen a nem-tagolással akart valami többletinformációt nyújtani (mint ezt pl. Andrejewskij: *Jó a hegyeken szokellve* című munkájában láthatjuk. Más funkciója van bizonyos tagolási formáknak pl. Nagy Lajos *Kiskunhalom* című művében).

A *hiúz* című Áprily-novellában nem találunk olyan, tételmondatokban megfogalmazott szöveggerincet, mint amilyen az értekező próza, az esszé körébe sorolható írásokra jellemző. Igaz ugyan, hogy némileg vezérmondatoknak lehet tekinteni a (4), (5), (6), (7), (9) bekezdés első mondatait. Ezek idő- és térváltást jelentenek a novellán belül. Az elbeszélés szerkezetét — belső struktúráját és egyúttal dramaturgiáját — az elmondott események idősíkjai és helyszínei határozzák meg, ezeknek többé-kevésbé párhuzamos hullámvázisa adja a logikai rendet.

(3.1) A novella az elbeszélés jelen idejéből (a megírás — ki nem mondott — „most”-jából) egy múltra utaló (múlt idejű állítmányú) kijelentő mondatral indul (*Őszi vasárnap volt.*), és az elbeszélés idejének jelenében (egy jövő időre utaló) óhajtó mondatral zárul. A két jelen idő (pontosabban viszonylagos közelmúlt) közé több, szinte hullámvázóan változó idősík kerül. A múlt őszi vasárnapjának eseményeit (a hiúzzal való találkozást) egy korábbi múlt eseményei követik: a vad, a hiúz felbukkanásának, majd elejtésének története. Ezeknek elmondása után ismét visszatér a vasárnapnak, a hiúzzal való találkozásnak idejéhez. Ezt egy negyven év múlva, majd egy korábban bekövetkezett eseménysor követi.

(3.2) A helyszínek alakulása: a novella latens (ki nem mondott) helyszíne az író szobája, ahol a novella eseményeit elbeszéli. Maga a novella szüleinek házában indul, egy ott lezajló beszélgetéssel kezdődik. A második helyszín a Bábirkó, Barabás vadász

háza, szobája. A harmadik helyszín: a Karbó-hágó táján lévő erdő. Innen visszatér a szerző Barabás szobájába, a hiúhoz. Az ötödik helyszín ismét a Karbó-hágó tája, a hatodik a várrom környéke. Innen lép át az író a megírás jelenében az elbeszélés ki nem mondott helyére: saját szobájába.

Az időpontok és színhelyek párhuzama, váltakozása így alakul a novellában:

- (0) A visszaemlékezés írásának (jelen) ideje;
a visszaemlékezés írásának latens helyszíne;
a szövegben nincs jelezve, megadva.
- (1) A szülők háza
egy valamikori őszi vasárnap délelőttje;
a novella (1), (2), (3) bekezdése.
- (2) A Bábirkó, Barabás vadász háza, szobája;
az őszi vasárnap délutánja;
a novella (4) és (5) bekezdése.
- (3) A Karbó-hágó tája, erdő;
az őszi vasárnapot megelőző két nap;
a novella (6) bekezdése, az utolsó két mondat
kivételével.
- (3a) A Karbó-hágó tájéka, a „vad” megjelenése;
az őszi vasárnap előtti harmadik nap;
a novella (6.1)–(6.6) mondata.
- (3b) A Karbó-hágó körüli erdők;
a vadászat napjai: az őszi vasárnap előtti két nap;
a novella (6.7)–(6.17) mondata.
- (4) Barabás háza;
az őszi vasárnap délutánja, átképzéletes jelen idő;
a novella (6) bekezdésének utolsó két mondata a
(6.18)–(6.19) mondat; a (novellában mindössze ennek
a két mondatnak van jelen idejű állítmánya!)
- (5) A Karbó-hágó tája;
40 év múlva, közel a novella megírási idejéhez;
a novella (7) bekezdése.
- (6) A várrom környéke (átvezetéssel);
az őszi vasárnap és a 40 évvel későbbi események közötti időben
valamikor;
a novella (8) bekezdése.
- (7) A novella megírásának meg nem nevezett helyszíne;
a novella megírásának ideje, az óhajító mondat jelen idejét kivéve
múlt idejű állítmányokkal;
a novella (9), záró bekezdése.

Ahhoz, hogy a hallgató követni tudja a novella eseményeinek hullámzását, idősfkjainak, helyszíneinek változását (váltakozását), az imént bemutatott helyszín- és időegységeket hosszabb szünetekkel és hangváltással kell elválasztani egymástól.⁵

A novella egészének a hangzásvilágát elsősorban e nagyobb egységek közötti szünetek és hangzásváltások—ritmusváltások szabják meg, ezek hangütése jellemzi egészének a lüktetését.

(3.3) A tagolás, a hosszabb szünet, hang- és ritmusváltás az egyes szerkezeti—logikai egységek között azért is fontos, mert általában a szerkezeti egységek élén találhatók azok a mondatok, kapcsolóelemek, melyek az éppen kezdődő szerkezeti egységet, részegységet elválasztják az előzőtől, s az újat nem az őt közvetlen megelőző mondatához, hanem a szövegnek egy korábbi részletéhez, tartalmi egységéhez kapcsolják—kötik vissza. (Vö. WACHA: 1991.) Ilyen az Áprily-novellában a (4.2) mondat, mely a (2) bekezdéshez köt vissza a *Bábirkó* szó megismétlésével. A (4.1) mondat *vadat* szava a (2) és a (3) bekezdéshez kapcsol. Az (5) bekezdés első mondata (*Így volt*) teljesen új egységet indít. Megszólaltatása nagyon problematikus: ha nincs előtte kellő hosszúságú szünet, az előző bekezdésben mondottak lezárásának lehet érezni, pedig ez a mondat az utána következő nagyobb egység erőteljes bevezető,

„intonáló” mondata 'a következőképpen esett meg a dolog' jelentésében. Új egységet indít a (7.1) mondat is (*Negyven esztendő múlva*) és az utolsó bekezdés első mondata (9.1). Nagyon problematikus a (8.1) mondat. Ez kapcsolóelem a (7) és a (8) bekezdés között. Valójában a (8) bekezdés „vezérmondata” a (8.2) mondat (... *nemrégiben olyan múltból való...*).

Az elmondottakból is látható, hogy a szöveg mondatai — noha térben, időben egymás után következnek — nem alkotnak folyamatos mondatláncot, hanem *quipuszerű* szövedéket, melyben a szövegnek egy-egy térben, időben későbbben következő mondata a (jóval) korábban sorra kerültekhez (vagy az előző bekezdés egészéhez) kapcsol vissza, s annak a fonalát viszi tovább (valamelyes kitérő után). (Vö. WACHA: 1991. 95—104.)

(3.4) Természetesen a szövegen belüli kisebb részegységek (bekezdések) is tovább tagolódhatnak. (Erre l. DEME: 1975.; WACHA: 1980., 1991., 1993a—b.) Ennek megfelelően ezek mondatai is több „súlycsoportba” oszthatók, információtartalmuknak, illetőleg a szövegbeli funkciójuknak megfelelően. Már említett cikkeimben (WACHA: 1980., 1991., 1993a—b.) megpróbáltam bemutatni a mondatok közötti ilyen súlyviszonyokat egy-egy Marx Györgytől, Krúdytól, Gyergyai Alberttől, Nagy Lajostól, Déry Tibortól vett részleten. — Az elemzett Áprily-novellában nehéz a mondatokat információs „súlycsoportokba” sorolni. Áprily annyira szűkszavúan, olykor szinte kihagyásosan fogalmaz (pl. Barabás házának leírásakor a novella (4) bekezdésében), hogy szinte egyetlen mondata sincs, amelyet megszólaltatáskor súlytalanítani szabadna. A novellabeli *események*, a *cselekmény* szempontjából ugyan nem különösebben érdekes a hiúz leírása, külsejének bemutatása. Fontos viszont az állat jellemzése miatt. Hiszen éppen a külső ábrázolás után a kopók és a hiúzek küzdelmének, a vadászok ténykedésének bemutatása teremti meg a hiúz nimbuszát, a nemes vadnak az életért, fennmaradásért vívott harcát, s éppen ez kelti bennünk a sajnálkozást kipusztulása miatt. Más ilyen — látszólag mellőzhető — részletet alig találunk még ebben az egyébként célratorően, szigorúan szerkesztett és eléggé kihagyásosan, szinte minden redundáns elem nélkül, szűkszavúan megírt novellában. Ilyen lehetne a negyven évvel későbbi események leírásakor, hogy Áprily miért puskával a vállán járt a Karbó-hágó táján. Ez azonban éppen azt a — kötet egészen végighúzódo — szemléletmódot sugallja—erősíti, hogy Áprily az erdő vadjainak a pártján áll. Végső soron szinte mondatonként kell eldönteni, melyik mondat milyen információt hordoz, és hova irányul és kapcsolódik a szövegegész és a haladás szempontjából. Úgy tűnik, hogy az Áprily-novella szövegmondatai egy-egy részegységen belül a láncszerűség tekintetében eléggé szoros egymásutánban kapcsolódnak egymáshoz. A mondatok sorozatában talán mindössze néhány olyan szövegmondatot találunk, melynél erőteljesebb hangváltással kell éreztetnünk, hogy a novellában új „mondatláncsorozat” indul: a novella első mondata (*Őszi vasárnap volt*), a (3.1) mondat (*A Bábirkó nevű falurész...*), az (5.1) mondat (*Tárguló szemem...*), a (6) bekezdés indító mondata (*Így volt:*), a (7) bekezdés kezdete (*Negyven esztendő múlva*) és az utolsó bekezdés eleje (*Képzetelem játszani kezdett*).

Hasonló elemzést kell majd elvégezni a szövegmondatokon belül is, melyek belső szerkezetében — többnyire — szintén felfedezhető valamilyen, a szöveg egészének tagolódásához hasonló hármas osztás. (Vö. DEME: 1975., 1991., 1992.; WACHA: 1980., 1991., 1993a—c.)

(3.5) E kisebb-nagyobb egységeken belül már a szövegmondatok kapcsolódása, a közöttük lévő (szemiotikai) összefüggés és az egyes szövegmondatokban megfogható, de a szövegmondatok láncolatának összefüggéseiből adódó viszonyok, az ismert—új-

téma—réma-viszony határozza meg az egyes szövegmondatok hangzását: a hangsúlyviszonyokat és a hanglejtést az egyes szövegmondatokban. (Ennek szövegbeli összefüggéseire: DEME 1975. 130—45, *A hiúz* című Áprily-novellára pedig lásd a mellékelt átirást.)⁵

Próbáljuk meg ezeknek a sorra vételét.

(3.5.1) A novellának több szereplője van: a szerző (aki egyes szám első személyben meséli el az eseményeket, mondja el a gondolatokat), a szerző apja, Barabás és több néven nem nevezett falusi vadász, Lőrinc (a szerző kisértője), egy ismeretlen falusi vadász, a kopók és a hiúz. Igazi főhőse azonban csak egy van: „a” hiúz. Ő kapja meg a szövegben a legerőteljesebb „külső és belső” jellemzést. Rajta kívül még erősebb reflektorfényt kap Barabás, a vadász, a hiúz elejtője, fényt kapnak, a gyakoribb szembeállítások miatt a kopók, és maga a szerző, hiszen ő meséli el a vadásztörténetet, a hiúzzal kapcsolatos élményeit.

(3.5.1.1) A novella szövegének indítása egy rövid kijelentő mondat: egy esemény (valószínű) időpontjának kezdése. Az (1.1) mondat egy állítmányi szó szerkezetből áll. Az (1.2) mondat az előző mondat állítását igazolja—valószínűsíti egy négy tagmondatos, párhuzamos szerkezetű, kapcsolatos, ezen belül magyarázó viszonyban álló mondatpárral: az előző mondat két egyformán hangsúlyos szavához, a fordított sorrendben megismételt *őszi* és a *vasárnap* szóhoz kapcsol magyarázó tagmondatot. Közülük az elsőben az *apa* és az *otthoni* tevékenykedés a hangsúlyos, mert ez igazolja a vasárnapot, a másodikban a *napfény* és a *tarkuló erdők és bokrosok* említése a fontos, hisz ez utal az ősze. De a *tarkuló* jelzőnek nincs kiemelt szerepe. Egyébként csaknem az egész szövegre jellemző, hogy a szövegmondatokat a szintagmahatárokon tagolja egy-egy enyhébb hangsúly. Ez némi lüktetést, ritmust is ad a szövegnek.

(3.5.1.2) A második bekezdés előtt hosszabb szünetet kell tartanunk. Ezzel jelezük az új egység kezdetét, hiszen a (2.1) mondat a régi időben lezajlott eseményeknek az indítása. A bekezdés csupa párbeszéd: egy (enyhe felszólítás értékű) kijelentő mondatból indul, s kérdésekkel és a rájuk adott válaszokkal folytatódik. Az egyenes idézetekben kiemelkedő nyomatékú szót négyet találunk. A (2.1) mondatban hangsúlyos az egyenes szórendű állítmány, de nála erősebb nyomatékot kap a (2.2) mondatban a *Bábirkó* tulajdonnév, mely második előfordulásakor még erőteljesebb nyomatékkal és sajátos, csodálkozó dallammal szólal meg. Harmadszor is előfordul, ekkor tudjuk meg: falurész neve. Erőteljesebb kiemelést kíván a (2.3) mondatban a *vadat* szó első előfordulása, és a visszakérdezésben a *Miféle* kérdőszó. Az idéző mondatok viszonylag súlytalanul, szünetek tartása nélkül és hangsúlytalanul csapódnak az egyenes idézetekhez, bár a (2.2) mondat magyarázó tagmondatában erőteljesebb súlyt kap a *más* jelző, gyengébbet a *Bábirkó* közelségét sugalló *sokkal nagyobb*, és még gyengébbet a *patak* szó. A (2.4) mondatban az *apám* megszólítás előtti vesszőnél sem tartunk szünetet (mint ahogy természetes beszédben sem szoktunk megállni a megszólítás előtt, ha az a mondat belsejében van). Az ilyen helyen tartott szünet modorosság, s abból a tévhitből, kiejtési babonából ered, mely szerint a vessző szünetjel. Ugyanilyen kiejtési babona, hogy a jelzőt mindig hangsúlyozni kell. A (2.5) mondatban az időhatározó (*tegnap*) és a (2.6) mondatban a tulajdonnév (*Barabás*) kap megint kissé erősebb kiemelést, hiszen mindkettő előre is mutat a szövegben később előkerülő eseményekre.

(3.5.1.3) A harmadik bekezdésben a *Medve? Farkas?* kérdőmondatok emelkedő—felsikló dallama fejezheti ki leginkább a kíváncsiskodó, izgatott kérdést. Természetesen kimondani felette nehéz.

(3.5.1.4) A negyedik bekezdés is szűkszavú. Információit szinte kihagyásosan hozza tudomásunkra: nem részletezi, hogyan jutott el az író és apja Barabás házához.

A bekezdés első mondatában a legkisebb hangsúlyt a megismétlődő *Bábirkó* név kapja. Nála erősebbet a *falurész* szó, legerősebbet a *nem* tagadószó, melyhez súlytalanul csatlakozik az állítmány többi eleme. Enyhe súlyt kap a *házunktól* határozó. A (4.2) és a (4.3) mondatban az állítmányok a hangsúlyosabbak. A szerkezetes határozó, illetve alany jelzője és jelzett szava egyforma hangsúlyt kap. — Információs szempontok miatt a bekezdésnek, sőt a következő bekezdéseknek névszói szószerkezetében is hasonló a hangsúlyviszonyok: osztott hangsúllyal kell kimondanunk őket: vagy egyforma hangsúlyt kapnak a jelzős szerkezetek elemei, vagy a jelzett szó kiemelése lesz valamivel erősebb, hiszen a jelzők többsége nem kijelölő jelző. A szerkezetes állítmányok többségét azonban már az állítmányt közvetlenül megelőző határozó (határozószó vagy határozói igenév) hangsúlya fogja össze egyetlen lejtési egységbe, hiszen a szerkezetes állítmányok többsége fordított szórendű. Az egyenes szórendű állítmányok természetesen hangsúlyosak, de csak néhányuk mondathangsúlyos. (Jól mutatják az értelmi kiemelés hangsúlyviszonyait a novella szövegének „hangsúlykottái”.) — A (4) bekezdés (4.4) mondatának egyenes idézete a novella egyik legnehezebben intonálható mondata. Hangsúlyozásának, hanglejtésének egyszerre kell kifejeznie kérdést, állítást, titkolt büszkeséget. Hanglejtésének több jó megoldása is lehet. (Lásd a megszólaltatási tervben közölt változatokat!)

(3.5.1.5) Az ötödik bekezdés első és második mondatának minden hangsúlya egyenlő (az állítmányok *volt* eleme hangsúlytalan csak). Hasonló a helyzet az (5.3), (5.4), (5.7) mondatokban is. (Ezekben csak *farka vége*, *alig volt*, *két arasznyi*, *erős fogú*, *tátva maradt*, *álmélkodva néztem*, *sose láttam* szószerkezetek második eleme hangzik el hangsúlytalanul.) Problematikus lehet mindkét alkalommal a *hiúz* szó kimondása. Az első esetben az apa meglepetési szándékát kell tükröznie — nem is annyira a hangsúlynak—hanglejtésnek, mint inkább — a hangszínnek. A második esetben pedig Barabás szerény büszkeségét és valami olyan többletmondandót, hogy 'ez bizony nem más állat, hanem hiúz, és annak sem akármilyen, s ezt én ejtettem el!'. (Az érzelmek kifejezésének dallamformáira l. FÓNAGY—MAGDICS: 1967. 193, 215.) Az (5.5), (5.6) mondatok idéző része csaknem teljesen súlytalanul, szünet tartása nélkül hangzik el.

(3.5.1.6) A hatodik bekezdés első mondatát nagyon nehéz jó kimondani. Az olvasó számára a kettőspont világosan mutatja, hogy a bevezető mondategység az utána felsorolt eseményekre mutat. A hallgató azonban könnyen az előző mondat folytatásának veszi, különösen akkor, ha nem tartunk előtte elég hosszú szünetet, ha nincs hangszínváltás és glisszandó: hanglejtésbeli csúszás a mondat első két szavában. Ezek nélkül a mondategység az (5.7) mondat igazolásaként, helyesléseként hangzik fel. Könnyebb lenne akusztikus megoldása ilyen nyelvi formával: 'Úgy történt a dolog, hogy'.

A kettőspont után egy kissé hosszabb szünet kívánkozik. Ez után hangváltással indul a tulajdonképpeni történet a hiúzról: felbukkanása, majd üzése és elejtése. Az eseményindító mondat jelzős szerkezeteiben a *szomszéd* és a *barom* szó kaphat erősebb hangsúlyt, a *havasi legelő* mindkét tagja egyformán kis nyomatékú. Nehéz feladat a (6.2) mondat helyes tagolása is. Ebben két röpke szünet közé zárva, tempóval, ritmus-sal, hanglejtéssel össze kell fogni a *bükkerdő köves útjain lépegető egyik tinóra* szó-szerkezetet, de oly módon, hogy a *tinó* szó kapja az erőteljesebb hangsúlyt. A mondatokat — s ez a szövegegésznek csaknem minden mondatára érvényes — általában szin-

tagmahatáron tagolja itt is, a szöveg eddigi és ezután következő részeiben is egy-egy enyhébb nyomaték, mely ritmust is ad a szövegnek.

A (6.7)—(6.9) mondatokban a vadászat feszültségét úgy érzékeltetjük, hogy a tagmondati határokat jelző vesszőknél nem, vagy csak röpke, tagoló szünetet tartunk (inkább hangsúllyal tagoljuk a szöveget). Még a mondatvégi pontoknál sem állunk meg hosszabb időre. Szünetekkel — de nem túl hosszú szünetekkel — erőteljesebben tagoljuk a tagmondatok határán az éjszakai intermezzót a (6.10)—(6.11) mondatokban. Egyéb helyen nem tartunk szünetet a vesszőknél. A vadászat leírásának folytatásában is — a (6.10)—(6.18) mondatokban — csak a mondathatárokon. Mondatokon belül a kettőspontnál, és az *annyi volt még* rész után. Ezekben a mondatokban eléggé erős kiemelő hangsúlyt (inkább dallamhangsúlyt) kap a *vérnyomra* szó, az *annyi volt még*, és az *egy lövéssel* szószerkezetek első eleme. A (6.12)—(6.17) mondatokban csak az egyenes szörendű igei állítmányok kapnak nyomatékot. (Ezeket a finomságokat nem tudtam érzékelhetően jelezni az átirásón.)

A (6.18)—(6.19) mondatot bevezető három pont hosszabb szünetet kíván. A két mondatot ritmikailag is tagolják a szószerkezeti határokon az erőteljesebb kezdő hangsúlyok, a némileg hosszabb(?) szünetek, illetve szünetpótlók. A két mondat kimondásának tempója szinte ünnepélyesen lassú (legalábbis az előző részekéhez viszonyítva).

A bekezdésben különben a (6.1)—(6.6) mondatok tempója, tagoltsága átlagos. A (6.7)—(6.9) pergő, a (6.12)—(6.14) tagolt, a (6.15) lelassul, a (6.14), (6.17) önmagán belül pergőn lüktető ritmusú, de a (6.17) mondat vége lelassul.

A bekezdés majdnem slusszponttal zárul, s szünet csengeti ki utolsó mondatát.

(3.5.1.7) A (7) bekezdés egy hosszabb szünet utáni hangváltással indul. Két súlyosabb szószerkezet van benne: a *Negyven esztendő múlva és a Karbó-hágó táján*. A (7.2) mondat egyforma hangsúlyyaiból csak a *Lőrinc* és az *erdőpásztor* szó emelkedik ki, de csak némileg. A (7.3) mondat bizony gondot jelent, mert bár nem tartozik bele szorosán a vadásztörténet sodrába, mégis fontos, mert lényeges a mondanivalója: Áprily emberi szemléletmódjáról és a korról vall. Hangváltással különítjük el a történést többi mondatától: lentről induló hanglejtéssel, a *nem*-en erőteljes hangsúllyal és kissé felgyorsított tempóval kezdünk. A főmondat második részétől (*csak azért*) lassul a kimondás tempója, s szinte mindenik szót egyforma súllyal mondjuk ki. A (7.4) mondatban három fontosabb szó van: *megkérdeztem*, *emlékszik-e*, *negyven évvel ezelőtt*. A (7.5) mondat első két tagmondatában az állítmányok kapják az erősebb kiemelését. A harmadik tagmondatban egyformán fontos a tárgy (*helyet*) és az állítmány (*megmutatta*), a negyedikben a tárgy (*hiúzt*) és az alany (*halálos lövés*). A (7.6) mondatból csak tagmondatok állítmányai (*Mondja és lőttek*) emelkednek ki; az idéző mondata teljesen súlytalanul hangzik el. A (7.7)—(7.8) mondatban csak egy-egy nyomatékos szó van (*Egyetlenegyét, Ritka*). A (7.9) mondatnak is csak két szava fontos: a *nincs* és a *macskának*.

(3.5.1.8) A bekezdés indító mondatának két súlyosabb szava van: az *éleseszű* és a *révedett*. A (8.2) mondat rövid szünet után súlytalanul indul. A nehezen összefogható szerkezetes határozó mindegyik szava (a *való* kivételével) kis dallambeli lelépésekkel, egyforma kicsi és puha nyomatékot kap. Az *olyan* és a *múltból való* között hangsúllyal, hanglejtéssel tagolni kell a szószerkezetet, mert az *olyan* nem a *múlt* szóra, hanem az *emberre*, majd pedig az *akire* mutat rá. A mellékmondatban csak a *harmadik* számjelző a hangsúlyos. A (8.3)—(8.8) mondata új egységet, új történetkét ad. Rövid szünet után a (8.4)—(8.6) mondatot lendület fogja össze. A többi mondatot kissé lelassított tempóval mondjuk ki, szünetekkel választjuk el egymástól, és — mint a kotta is mutatja —

kis, puha, finoman árnyalt erejű hangsúlyokkal a szószerkezetek határain tagoljuk. (A fordított szórendű állítmányok természetesen hangsúlytalanul kapcsolódnak, azaz „simulnak” az előttük álló szerkezeti taghoz.)

(3.5.1.9) A (9), a záró bekezdést hosszabb, kitartott szünet vezet be. Novellát lezáró súlyát — tartalmán kívül — akusztikusan hangzásának ritmusossága adja meg. Ez egyrészt hangoztatásának kissé lelassított tempójából, másrészt a mondatok belső szerkezetéből adódik. A hangsúlyos verselésre emlékeztetően lüktet az intonáció jellegét megütő (9.1) és a (9.2) mondat. Az elsőben puha hangsúlyok 4—5—3—6—4 szótagú ritmikai egységeket (szintagmákat?) fognak össze, a másodikban a ritmizálhatóság csak a mondat második felére korlátozódik: *Képzetelem / játszani kezdett / ezzel a / magas feszültségű / jelenettel. / Erdélyi / krónikákban / olvastam, / hogy a / fejedelmek korában / gepárdal mentek / vadat űzni.* Ritmizálható még a (9.2) mondat is, második mondategysége: *Bizonyos, hogy a / gepárd / hiúzzal is / találkozott / azokban a régi / őserdőkben.* — Egyébként a novella egészében eléggé sok a jól ritmizálható (magyaros verselésre emlékeztető ritmusú) mondat.

A megszólaltatót — utaltam már rá — nehéz feladat elé állítja a novella zárómondata. Egy mű akusztikusan akkor van csak lezárva, „befejezve”, ha zárómondatának utolsó hangsúlyozási-hanglejtési egységében az utolsó hangsúlyos szótag után a beszéddallam nagy lelépéssel mély fekvésben a mélyponton zárul. (Ez egyébként is nehéz feladat elé állítja az előadóművészeket, akik gyakran éppen azért nem mernek a szövegmondás során „igazi pontot mondani” — azaz egy-egy egységet, mondatot jól lezárni a beszéddallammal —, mert a ponthanglejtést a „slusszponthoz tartalékolják”. Az Áprily-novella azonban nem kijelentő, hanem egy feltételes mondat formájában kifejtett felkiáltó-óhajtó, töprengést kifejező mondattal zárul. Az ilyenek viszont vagy enyhén ereszkedő-lebegő (azaz nyitva tartott), vagy a végén szökő, vagy hullámozó a dallamformája. (Vö. DEME: 1962. II. 508, 514—515; FÓNAGY—MAGDICS: 1967. 198—199, 248—250.) A hullámozó dallammenet kivételével egyiket sem lehet igazi slusszpontként hangoztatni. Ráadásul az Áprily-novella nem is az „igazi” óhajtó-felkiáltó mondattal zárul, hanem annak egy kiegészítésként hozzácsatolt mellékmondatával, melynek végén már sután hat a felkiáltó dallam. Következésképpen a megszólaltató akusztikusan nem is tudja igazán lezárni a novellát. Az olvasó látja, hogy a novella befejeződött, a hallgatónak hallania kellene, s mivel ez elmarad, nem következik be a lezárást jelző akusztikus élmény. Bizony az interpretálás szempontjából megfelelőbb lenne a záró mondat ilyen megfogalmazása: 'De jó volna, ha valaki filmre vihetné a rettenetes harcot, melyet ez a két vérengző macska vívott egymással a rengetegben!'

5. Ha nem teljesen pontosan, következetesen, talán mégis sikerült bemutatnom azt az akusztikumot elemző munkát, melynek legfőbb célja hogy az irodalmi mű értő—értető tolmácsolásban szólaljon meg, s azt az akusztikumot próbálja megszólaltatni, mely magában a műben, a mű logikájában és mondatszerkezeteiben rejlik. Hogy ez az akusztikum végül is miként csendül fel, megfelel-e a tervezett hangzásképletnek, vagy „megmásul”, az már olyan szövegen kívüli tényezőktől is függ, mint az interpretátor pillanatnyi lelkiállapota, a közönség, a megszólaltatás helye, időpontja stb.

A mellékelt két „kotta” az elemzett Áprily-novella két „hangzsváltozatát” próbálja látható formában rögzíteni. Az első „kotta” az íróasztalnál, a belső hallás segítségével a szövegből kihallott és szöveg elemzése alapján elképzelt „latens zenét” próbálja „ábrázolni”. A második kottában azt a szövegdallamot próbáltam láthatóvá tenni, amelyet olyan hangfelvételtől jegyeztem le, mely egy értő—értető szándékú megszólaltatást rögzít. A felvétel stúdióban készült, csak a technikus volt jelen,

a megszólaltató pedig magam voltam, aki sem előadóművész, sem gyakorlott interpretátor nem vagyok.

6. Joggal kérdezhetni: mi célja és milyen eredménye lehet szövegtani vizsgálatok szempontjából az ilyen elemzésnek. Több is. A magyar szövegtani és fonetikai szakirodalomban nem nagyon találkozhatunk hosszabb lélegzetű és teljes prózai műveknek, s különösképpen nem szépirodalmi alkotásoknak akusztikus elemzésével. Kevés kivételtől eltekintve, inkább csak esszé jellegű, önmagukon belül ugyan kereknek, egésznek tekinthető, de mégis csak szövegrészletek akusztikumát elemezte eddig a kutatás, ezt is főleg a Kazinczy-versenyek szöveginterpretálása kapcsán. (Lásd erre a KAZVERTÖRT., a KAZVERS25., a NYELVTÖMKOMM. és az EFF. egyes számainak idevágó tanulmányait.)

Pedig szövegtani szempontból sem lehet közömbös, hogy csak „nyelvileg” (értem ezen itt és most, hogy tematikailag, logikailag, szerkezetileg és — mondjuk így — motivikájában, mondat szerkezetében, „szövegszerúségében”) egységes, kerek egész-e a szöveg, megfelel-e a szövegség követelményeinek, vagy akusztikailag is „megüti ezt a mércét”. Mind az olvasónak — aki belső hallással is olvassa a szöveget —, mind a hallgatónak — aki „külső” hallás révén érzékeli — szüksége van az akusztikai egységre, megszerkesztettségre, kerekiségre, lezártagra is. Ettől is szöveg a szöveg. Ha ez elmarad, hiányérzete van mind a beszélőnek, mind a hallgatónak. Emlékezetes számomra, hogy Veres Péternek egy spontán előszóbeli megnyilatkozása (egy felszólalása) végén sem szövegszerűen, sem hangzásban nem sikerült kereklen lezárnia gondolat sorát. Ezért azután egy erős toppantással és egy erőteljes, határozottan lerántott kar mozdulattal fejezte be — hagyta abba — beszédét.⁶

Az Áprily-novellának értő-értető megszólaltatását előkészítő akusztikai elemzésével és a kották bemutatásával egy szépirodalmi műnek és egy egyben szöveg-egésznek akusztikus elemzési módszerét, egyfajta útját-módját, ha úgy tetszik: egy (nem mereven követendő) „sémáját” próbáltam bemutatni. Ez folytatása annak a kísérletnek, melyet az esszé jellegű írások megszólaltatásával kapcsolatban vázoltam fel 1992 nyarán Egerben (1.: WACHA: 1993a.). Folytatása, kipróbálása annak az elképzelésnek is, mely „a” szöveg szövegfonetikai szerkezetét, szövegfonetikai jellemzőit vizsgálja és kísérli meghatározni. (Lásd erre BOLLA: 1992a.)

Meggyőződésem ugyanis, hogy csak több szerzőtől származó, több különböző típusú, műfajú szövegnek (szövegegésznek) többféle interpretációját összevetve juthatunk el oda, hogy megállapíthassuk, mik „a” szövegnek a szövegségét megadó akusztikus jellemzői. Ahhoz ugyanis, hogy a szövegnek a fonetikai szerkezetét megkaphassuk, először szövegenként le kell választani a hangzásformáról, vagy ezen belül el kell különíteni azt, ami mintegy külsődleges elem, mert független a tartalomtól, a szövegformától: a közléshelyzetet, a közlésnemet és a szövegtípussal kapcsolatos közösségi hangzási, hangvételi elvárásokat tükrözi. Ezek után következik (következhet) a műnemre, műfajra, majd a megszólaltató személyére jellemző hangzásformáknak a leválasztása, s csak ez után annak vizsgálata, mi az ami most már magára — előbb az adott szövegre, később — „a” szövegre jellemző általánosságban. (Vö. WACHA: 1993b.) Így, változatoknak összevetése alapján előbb megállapíthatjuk, hogy mi a jellemző az egyes szövegekre, azután hogy milyen akusztikus sajátosságok adják az egyes szövegtípusok, szövegműfajok, közléshelyzetek jellemzőit, s végül az összevetésekkel eljuthatunk annak kiszűréséig: mik „a” szöveg szövegségének hangzásbeli jellemzői. Természetesen mindeközben mindenképpen meg kell vizsgálni mind az egyes szövegeknek, mind a szövegtípusoknak és -műfajoknak az ún. kritikus pontjait: a szöveg indítását (ez adja meg a hangvételt, kapcsolja be a szöveget a szuper-

vagy intertextusba), a nagyobb és kisebb logikai egységek határait, végezetül a szöveg zárlatát stb. (Vö. WACHA: 1993b.)

A munkálatok illetén elvégzésével megkapjuk előbb az egyes szövegek, majd a szöveg fonetikai szerkezetét, s végül a szövegfonetika szerkezetét is.

(0.1) _____ (0.2) _____

Áprily Lajos: | A hiúz ||
a:prili_lɔjɔf | ɔ_hiu:z ||

(1.1) _____ (1.2) _____

Őszi vasárnap volt. | Vasárnap, | mert apám '
ɔ:si_vɔfa:rnɔp_volt | vɔfa:rnɔp | mert_ɔpa:m '

otthon foglalatoskodott, | és őszi, | mert
ot:hom_foglɔɔtofkodot: | e:f_ɔ:si | mert__

napfényben ragyogtak ' a tarkuló erdők és bokrosok '
nɔpfe:nben_rɔjɔktɔk ' ɔ_tɔrkulo:_erdɔ:k_e:z_bokrosok '

a falu felett. |||
ɔ_fɔlu_felet: |||

(2.1.) _____

-- Ebéd után eljössz velem a Bábirkóba,
-- ebe:d_uta:n_eljɔs:_velem_ɔ_ba:birko:bɔ

(2.2) _____

fordult hozzám apám. | -- A Bábirkóba? -- ' kérdeztem
fordult_hoz:a:m_ɔpa:m | ɔ_ba:birko:bɔ? ' ke:rdestem__

csodálkozva, | mert más vasárnapokon
tʃoda:lkozvɔ | mert_ma:f_vɔfa:rnɔpokon

(0.1) _____ (0.2) _____

Aprily Lajos: | A hiúz | |
a:prili_lɔjɔf | ɔ_hiu:z | |

(1.1) _____ (1.2) _____

Őszi vasárnap volt. | | Vasárnap, mert apám |
ɔ:si_vɔfa:rnɔp_volt | | vɔfa:rnɔp_mert_ɔpa:m |

otthon foglalatzkodott, | | és őszi, | mert
ot:hom_foglɔlɔtofkodot: | | e:f_ɔ:si | mert

napfényben ragyogtak a tarkuló erdők és bokrosok
nɔpfe:nben_rɔjɔktɔk_ɔ_tɔrkulo:_erdɔ:k_e:z_bokrosok__

a falu felett. | |
ɔ_fɔlu_felet: | |

(2.1) _____

-- Ebéd után eljössz velem a Bábirkóba,
e:be:d_uta:n_eljɔs:_velem_ɔ_ba:birko:bɔ__

(2.2) _____

fordult hozzám apám. | | -- A Bábirkóba? -- kérdeztem
fordult_hoz:a:m_ɔpa:m | | ɔ_ba:birko:bɔ?_ke:rdestem

csodálkozva, | mert más vasárnapokon |
tɔda:lkozvɔ | mert_ma:f_vɔfa:rnɔpokon |

sokkal nagyobb sétákra indultunk ' a patakok mentén. ||
[ok:ɔl_nɔjop: [e:ta:krɔ_indultunk ' ɔ_pɔtɔkok_mente:n ||

(2.3.)

(2.4)

-- Megnézzük a vadat. || -- Miféle vadat, apám? ||
megne:z:yk_ɔ_vɔdɔt || mife:le_vɔdɔt_ɔpa:m? ||

(2.5)

-- Amit a székely vadászok tegnap hoztak le a havasról. ||
ɔmit_ɔ_se:kej_vɔda:sok_tegnɔp_hostɔk_le_ɔ_hɔvɔ[ro:l ||

(2.6)

Barabás lőtte bele az utolsó golyót, |
bɔrɔba:[_lɔ:t:ε_bele_ɔz_utol[ɔ:_gojɔ:t |

s most ott van ' az ő házában. ||||
[_moʃt_ot:_vɔn ' ɔz_ɔ:_ha:za:bɔn ||||

(3.1)

(3.2)

(3.3)

A vad ' felizgatta képzeletem. || Medve? Farkas? ||
ɔ_vɔd ' felizgɔt:ɔ_ke:bzeletem || medve? farkɔ[? ||

(3.4)

-- Majd meglátod --' felelte rejtélyeskedő apám. ||||
mɔjd_meglato:d ' felelte_rejte:jeʃkedɔ:_ɔpa:m ||||

(4.1)

A Bábirkó nevű falurész ' nem volt messze a házunktól. ||
ɔ_ba:birko:_nevy:_falure:s ' nem_volt_mes:ε_ɔ_ha:zun[kto:l ||

sokkal nagyobb sétákra indultunk a patakok mentén.
[ok:ɔl_nɔjop_ [e:ta:krɔ_indultunk_ɔ_pɔtɔkok_mente:m

(2.3)

(2.4)

-- Megnézzük a vadat.
megne:z:yk_ɔ_vɔdɔt

-- Miféle vadat, apám?
mife:lɛ_vɔdɔt_ɔpa:m?

(2.5)

-- Amit a székely vadászok tegnap hoztak le a havasról.
ɔmit_ɔ_se:kej_vɔda:sok_tegnɔp_hostɔk_le_ɔ_hɔvɔ[ro:l

(2.6)

Barabás lőtte bele az utolsó golyót,
bɔrɔba:[_lɔ:t:ɛ_bele_ɔz_utol[ɔ:gojɔ:t

s most ott van az ő házában.
[_moft_ot:_vɔn_ɔz_ɔ:_ha:za:bɔm

(3.1)

(3.2)

(3.3)

A vad felizgatta képzeletem.
ɔ_vɔd_felizgɔt:ɔ_ke:bzeletem

Médve?
medve?

Farkas?
fɔrkɔʃ?

(3.4)

-- Majd meqlátod --' felelte ' rejtélyeskedő apám.
mojd_megla:toD ' felelte ' rejte:jeʃkedɔ:_ɔpa:m

(4.1)

A Bábirkó nevű falurész nem volt messze a házunktól.
ɔ_ba:birko:_nevɔ:_fɔlure:s_nem_volt_mes:ɛ_ɔ_ha:zun[kto:l

(4.2)

(4.3)

Beléptünk a faragott kapun.	Ismertem a veres
bɛlɛ:ptɯnk ɔ fɔrɔgot:kɔpun	iʃmɛrtɛm ɔ vɛrɛʒ

bajuszu Barabást,	ő volt ' a falu egyik legbátrabb
bɔjusu:bɔrɔbɑ:ʃt	ø:volt ' ɔ fɔlu eʃ:ik lɛgbɑ:trɔb:

és legerencsésebb kezű vadásza.	
e:ʃ lɛksɛrɛntʃe:ʃɛB kɛzy:vɔdɑ:sɔ	

(4.4)

Üdvözölte apámat,	s megkérdezte:
ydvøzølte ɔpɑ:mɔt	ʃ mɛk:ɛ:rdestɛ

-- Vadat látni jöttek? --	s már be is tessékelt '
vɔdɔt lɑ:tɲi jøt:ɛk? --	ʃ mɑ:r bɛ iʃ tɛʃ:ɛ:kelt '

az alacsony, mestergerendás mennyezetű szobába.	
ɔz ɔlɔtʃon mɛʃtɛrɛrɛndɑ:ʃ mɛŋ:ɛzɛty:sobɑ:bɔ	

(5.1)

(5.2)

Tárguló szemem ' hamar meglátta a vadat.	A
tɑ:gulo:sɛmɛm ' hɔmɔr mɛglɑ:tɔ ɔ vɔdɔt	ɔ

mestergerendában, ' kovácsolt vasszege hurok volt,	
mɛʃtɛrɛrɛndɑ:bɔŋ ' kova:tʃolt vɔʃsɛgɛn hurok vɔlt,	

(4.2)

(4.3)

Beléptünk a faragott kapun.
bele:ptyŋk_ɔ_fɔrɔgot:_kɔpun

Ismertem a veres
is|mertem_ɔ_vereʒ_

bajuszú Barabást,
bɔʒusu:_bɔrɔba:ft

Ő volt a falu egyik legbátrabb
ø:_volt_ɔ_fɔlu_eʃ:ik_ legba:trɔb:_

és legszerencsésebb kezű vadásza.
e:ʃ_ləkserentʃe:ʃep_kezy:_vɔda:sɔ

(4.5)

Üdvözölte apámat,
ydvɔzɔlte_ɔpa:mɔt

s megkérdezte:
ʃ_mek:e:rdeste

-- Vadat látni jöttek? --
vɔdɔt_la:tɪni_jɔt:ɛk? --

s már ' be is tessékelt '
ʃ_ma:r ' be_is_tɛʃ:e:kelt '

az alacsony, ' mestergerendás mennyezetű szobába.
ɔz_ɔlɔtʃon ' meʃtergerenda:ʃ_meŋ:ɛzety:_soba:bɔ

(5.1)

(5.2)

Tárguló szemem hamar meglátta a vadat.
ta:gulo:_semem_hɔmɔr_megla:tɔ_ɔ_vɔdɔt

A
.

mestergerendában, ' kovácsolt vasszege hurok volt,
meʃtergerenda:bɔŋ ' kova:tʃolt_vaʃsegen_hurok_volt,

abban volt a feje, | teste lelógott a padló felé. ||
 ʒb:ɔm_volt_ɔ_feje | teʃte_lelo:got: ɔ_pɔdlo:_fele: ||

(5.3)

A padló és a farka vége között ' alig volt két
 ɔ_pɔdlo:_e:ʃ_ɔ_fɔrka_ve:ge_közöt: ' ɔlig_volt_ke:t_

(5.4)

arasznyi a távolság. | Bundaája foltos, | lába karmos,
 ɔrɔsɒi_ɔ_ta:volʃa:g | bunda:ʒɔ_foltoʃ | la:bɔ_kɔrmoʃ |

bajusza nagy macskabajusz, | erős fogú szája ' tátva
 bɔʒusɔ_nɔʒ_mɔtʃkɔbɔʒus | ɛrø:ʃ_fogu:_sa:ʒɔ ' ta:tvɔ_

maradt a halálos görcsben, | szőrpamacs a füle hegyén. ||
 mɔrɔt: ɔ_hɔla:loʒ_gørdʒben | sø:rpɔmɔtʃ_ɔ_fyle_heʒe:n ||

(5.5)

(5.6)

-- Hiúz | -- mutatta be apám. | -- Hiúz | --
 hiu:z | mutɔt:ɔ_be_ɔpa:m | hiu:z |

ismételte meg a szót ' Barabás ' mosolyogva. ||
 iʃmételte_meg_ɔ_so:t ' bɔrɔba:ʃ ' moʃoʒogvɔ ||

(5.7)

Álmélkodva néztem a vadat: | hiúzt ' sose láttam. ||
 a:lme:lkodvɔ_ne:stɛm_ɔ_vɔdɔt | hiu:st ' ʃoʃe_la:t:ɔm ||

abban volt a feje, | teste lelógott a padló felé. ||
ab:an volt ɔ feje | te:te lelo:got: ɔ padlo: fele: ||

(5.3)

A padló és a farka vége között ' alig volt két
ɔ padlo: e: f ɔ farka ve:ge közöt: ' ɔ lig volt ke:t

(5.4)

arasznyi a távolság. | Búdája foltos, | lába karmos,
araszni ɔ ta:volfag | bunda:ja foltos | la:ba karmos,

bajusza nagy macskabajusz, | erős fogú szája tátva
ba:ju:sa na:ɟ ma:skaba:ju:s | eros: f fogu: sa:ja ta:tva

maradt a halálos görcsben, | szőrpamacs a füle hegyén. ||
marot: ɔ hola:loz gordzben | so:rpamot f ɔ fyle heje:n ||

(5.5)

(5.6)

-- Hiúz | -- mutatta be apám. | -- Hiúz ' --
hi:u:z | mutot:ɔ be ɔpa:m | hi:u:z ' --

ismételte meg a szót Barabás mosolyogva. ||
isme:telte meg ɔ so:t baraba: f mo:fojogva ||

(5.7)

Almélkodva néztem a vadat: | hiúzt ' sose láttam. ||
a:lime:lkodva ne:stem ɔ vadot | hiu:st ' sofe la:t:am ||

(6.1)

Igy volt: || Barabás szomszédjának az öt barrát
i:j_volt || b:r̩ba:f_somse:f:a:n̩k_ɔz_øD_b̩rma:t

siheder-fia terelgette a havasi legelő felé. ||
[ihederfi]̩_terelget:ε_ɔ_h̩v̩s̩[i_legelø:_fele: ||

(6.2)

A Karbó- hágó táján jártak, | mikor a bükkerdő
ɔ_k̩rbo:_ha:go:_ta:ja:n_ja:rt̩k | mikor_ɔ_byk:erdø:___

köves útján lépegető egyik tinóra ' levetette magát ' |
køve[̩_u:c:a:n_le:pegetø:_eʃ:ik_tino:r̩ɔ ' levetet:ε_m̩g̩a:t ' |

(6.3)

a hiúz egy bogos ágról. || A fiú hátul haladt. ||
ɔ_hiʃu:z_eʃ_bogoʃ_a:gro:l || ɔ_fiʃu:_ha:tul_h̩l̩t: ||

(6.4)

Mire észrevette, | már "megmocskolta" a vad a szegény
mire_e:sr̩evet:ε | ma:r_megmot[̩kolt̩ɔ_ɔ_v̩d_ɔ_sege:ŋ

(6.5)

állatot. || A többi barma megvadulva ' szerteszaladt. ||
a:l:ɔtot || ɔ_tøb:i_b̩rm̩_megv̩dulv̩ɔ ' sertesɔl̩t: ||

(6.6)

A megrémult fiú ' lázas dadogásából ' otthon
ɔ_megre:mylt_fiʃu: ' la:z̩z̩_d̩doga:ʃa:bo:l ' ot:ho___

(6.1)

Igy volt: || Barabás szomszédjának az öt barmát
i:j_volt || bɔrɔba:ʃ_somse:ʃ:a:nɔk_ɔz_ɔd_bɔrma:t

siheder-fia terelgette a havasi legelő felé. ||
ʃihederfi_ɔ_terelget:ɛ_ɔ_hɔvɔʃi_legelɔ:_fele: ||

(6.2)

A Karbó-hágó táján jártak, | mikor a bükkerdő
ɔ_kɔrbo:ha:go:_ta:ja:n_ja:rtɔk | mikor_ɔ_byk:ɛrdɔ:__

köves útján lépegető egyik tinóra levetette magát
kɔveʃ_u:c:a:n_le:pegetɔ:_ejik_tino:rɔ_levetet:ɛ_mɔga:t__

(6.3)

a hiúz egy bogos ágról. || A fiú hátul haladt. ||
ɔ_hiʊ:z_ɛʃ_bogoʃ_a:gro:l || ɔ_fiʊ:ha:tul_hɔlɔt: ||

(6.4)

Mire észrevette, | már "megmocskolta" a vad a szegény
mire e:srevet:ɛ | ma:r_megmotʃkoltɔ_ɔ_vɔd_ɔ_sege:n__

(6.5)

állatot. || A többi barmá megvadulva szerteszaladt. ||
a:l:ɔtot || ɔ_tɔb:i_bɔrma_ megvɔdulvɔ_serteszɔlɔt: ||

(6.6)

A megrémult fiú lázas dadogásából otthon
ɔ_megre:mylt_fiʊ:_la:zɔz_dɔdoga:ʃa:bo:l_ot:ho__

megsejtették, | hogy csak hiúz lehetett a vérengző.
m:ek|ejtet:e:k | hoc_ tʃɔk_hiʊ:z_lehetet:_ɔ_ve:rengzø: ||

(6.7)

Másnap felkerekedtek, | öten, ' puskások, ' kopókkal.
ma:fnɔp_felkereket:ek | øtem ' puʃka:ʃok ' kopo:k:ɔl ||

(6.8)

Magas, ' görcsös bükk alatt ' megálltak a kopók,
mɔgɔz ' gørtʃøz_byk:_ɔlɔt: ' mega:ltɔk_ɔ_kopo:k |

(6.9)

és üvölteni kezdtek. | A hiúz leugrott a fáról,
e:ʃ_yvølteni_kestek | ɔ_hiʊ:z_leugrot:_ɔ_fa:ro:l |

két lövés dördült, | s a megszilajodott ebek '
ke:t_løve:z_dørdylt, | ʃ_ɔ_meksilɔjodot:_ebek '

(6.10)

eszeveszetten ' ügni kezdtek. | De jött a szürkület,
eseveset:en ' y:zni_keste:k | de_jøt:_ɔ_syrkylet |

a líhegő ebek visszatértek, | a vadászok '
ɔ_lihegø_ebek_vis:ɔte:rtek | ɔ_vɔda:sok '

a hűvösödő estében tűzet raktak, | s csak a
ɔ_hy:vøʃøðø:_eʃte:ben_tyzet_rɔktɔk | ʃ_tʃɔk_ɔ_

megsejtették, hogy csak hiúz lehetett a vérengző.
m:ekʃejtet:e:k_hoc_tʃok_hiʒu:z_lehetet:ɔ_ve:rengzø: ||

(6.7)

Másnap felkerekedtek, öten, puskások, kopókkal.
ma:ʃnɔp_felkereket:ek_øtem_puska:ʃo_k:opo:k:ɔl ||

(6.8)

Magas, görcsös bükk alatt megálltak a kopók,
mɔgɔz_gørtʃøz_byk:ɔlɔt:_mega:ltɔk_ɔ_kopo:k__

(6.9)

és üvöltöni kezdtek. || A hiúz ' leugrott a fáról, ' ||
e:ʃ_yvølteni_kestek || ɔ_hiʒu:z ' leugrot:ɔ_fa:ro:l ' ||

két lövés dördült, | s a megszilajodott ebek
ke:t_løve:z_dørdylt, | ʃ_ɔ_meksilɔjodot:_ebek__

(6.10)

eszeveszetten üzni kezdtek. || De jött a szürkület, ' ||
esevæset:en_y:zni_keste:k || de_jøt:ɔ_syrkylet ' ||

a lihegő ebek visszatértek, | a vadászok
ɔ_lihegø_ebek_vis:ɔte:rtek | ɔ_vɔda:sok__

a hűvösödő estében tüzet raktak, | s csak ' a ||
ɔ_hy:vøʃøðø:_εʃte:ben_tyzet_rɔktɔk | ʃ_tʃok ' ɔ__

hajnal hús lengedezése ébresztette fel [őket]
hɔjnɔl_hy: [lengedeze: [ε_e:brešet:ε_fel_ [øket]

(6.11)

szendergésükből. | Folytatták a tegnapi üzést.
senderge: [ygbø:1 | fojtɔt:a:k_ɔ_tegnɔpi_y:ze:ft |

(6.12)

Egyszer csak kopónyiffantás jelezte, | hogy nyomra
ecser_ t[ɔ_k:opo:nif:ɔnta: [jeleste | hoj_ nyomrɔ

(6.13)

(6.14)

akadtak. | Véryomra. | Nemsokára pokoli kutyalárma
ɔkɔt:ɔk | ve:rnomrɔ | nem[oka:rɔ_pokoli_kucɔ_la:rmɔ

keletkezett: | a kopók egy vén, ' kidomborodó gyökerű
keletkezett: | ɔ kopo:k_ej_ ve:n ' kidomborodo: jøkerɔ:

bükkfa tövén ' megpillantották és körülvették a
byk:fɔ_tøve:m ' m:ekpil:ɔntot:a:k_e: [kørylvet:e:k_ɔ

(6.15)

vérevesztett vadat. | Úgy látszik, | nem volt már ereje
ve:revesšet_vɔdɔt | u:j_la:tsik | nem_volt_ma:r_ereje

(6.16)

fákon keresni menedéket. | De annyi volt még, hogy a
fa:kon_kere[ni_menede:ket | de_ɔni_volt_me:k_hoɔ_ɔ

hajnal hús lengedezése ébredtette fel [őket]
hɔjnɔl_hy: [lengedeze: [ε_e:brɛstet:ε_fel_ [ɔket]

(6.11)

szendergésükből. || Folytatták a tegnapi űzést. ||
senderge: [ygbɔ:l || fojtɔt:a:k_ɔ_tegnapi_y:ze: [t ||

(6.12)

Egyszer csak kopónyiffantás jelezte, | hogy nyomra
ecser__t [ɔ_k:opo:ɔif:ɔnta: [jelestɛ | hoj__nomrɔ__

(6.13)

(6.14)

akadtak. | Vérnyomra. | Nemsokára pokoli kutyalárma
akɔt:ɔk | ve:rnomrɔ | nem[oka:rɔ_pokoli_kucɔ_la:rmɔ__

keletkezett: | a kopók egy vén, kidomborodó gyökerű
keletkezett: | ɔ_kopo:k_ej__ve:n__kidomborodo: [ɔkery:__

bükkfa tövén megpillantották és körülvették a
byk:fɔ_tɔve: _m:ekpil:ɔntot:a:k_e: [kɔrylvet:e:k_ɔ__

(6.15)

vérevesztett vadat. || Úgy látszik, nem volt már ereje
ve:revestet_vɔdɔt || u:j_la:ts:ik__nem_volt_ma:r_ereje__

(6.16)

fákon keresni menedéket. | De annyi volt még, hogy a
fa:kon_kere [ni_menede: ket | de_ɔɔ:i__volt_me:k_hoj_ɔ__

közeledő kutyák közül kettőt ' nyomorékra marjon.
køzeledø: _kuca: _k:øzyl_ket:ø:t ' ñomore:krø_mørjon

(6.17)

Szükölve tágitott a többi kutya tőle, ' s ezt a
sy:kølvø_tø:gi:tot: ð_tøb:i_kucø_tøle ' [_est_ø

helyzetet kihazsnálva, Barabás ' egy lövéssel
hejzetet_kihøsnø:lvø | børøbø:ø ' e]_løve:ø:el_

(6.18)

kivégezte... ||| S most itt van előttem.
kive:geste ||| [_mo]t_itt_vøn_elø:t:em

(6.19)

Ingyen gyönyörködöm ' falum bükkrengetegeinek
in]en _]øñørkøðø ' følum_byk:rengetege]inek

gyönyörű macskájában, | melyről vadásza is azt mondja:
]øñøry: _møt]ka:ja:bøn | mejrø:l_vødø:sø_if_øst_møn]ø

Ritka nagyságú példány... |||
ritkø_nøc]a:gu:_pe:lða:ñ |||

(7.1)

Negyven esztendő múlva -- | boldog vándor --
ne]vøn _estendø:_mu:lvø | boldog_va:ndor

közeledő kutyák közül kettőt nyomorékra marjon.
közeledő: kuca: k:φzyl ket:φ:t nomore:krɔ mɔrjon

(6.17)

Szűkölve tágitott a többi kutya tőle, 's ezt a
sy:kφlve ta:gi:tot: ɔ tφb:i kucɔ tφle ' s est ɔ

helyzetet kihasználva, Barabás ' egy lövéssel
hejzetet kihɔsna:lvɔ | bɔrɔba:s ' eɟ lφve:s:εl

(6.18)

kivégezte... S most itt van előttem.
kive:geste ||| s most itt van elφt:εm |||

(6.19)

Ingyen gyönyörködöm falum bükkrengetegeinek
inɟen ɟφnφrkφdφm fɔlum byk:rengeteɟinek

gyönyörű macskájában, melyről vadásza is azt mondja:
ɟφnφry: mɔtʃka:ja:bɔm meɟrφ:l vɔda:sɔ i s t mɔnɟɔ

Ritka nagyságú példány...
ritkɔ nɔcʃa:gu: pe:lɔa:n |||

(7.1)

Negyven esztendő múlva -- ' boldog vándor -- '
neɟven estendφ; mu:lvɔ ' boldog va:ndor ' '

golyós puskával a vállamon
gojo:ʃ_puʃka:vɔl_ɔ_va:l:ɔmon

a Karbó-hágó tájékán jártam.
ɔ_kɔrbo:ha:go:_ta:je:ka:n_ja:rtɔm

(7.2)

Lőrinc volt a kísérőm, ' az erdőpásztor,
lɔrints_volt_ɔ_ki:se:rɔ:m ' ɔz_erdɔ:pa:stor

(7.3)

gyermekkori ismerősöm. | A puskát
jermek:ori_iʃmerɔʃɔm | ɔ_puʃka:t

nem azért vettem a vállamra, hogy ' vadat ejtsek vele,
nem_ɔɛ:rt_vet:ɛm_ɔ_va:l:ɔmrɔ_hoʃ ' vɔdɔt_ejtʃek_vele

csak azért, hogy | érezzem ' emberi szabadságom
tʃɔk_ɔɛ:rt_hoʃ | e:rez:ɛm ' ɛmberi_sɔbɔtʃa:gom

lúktetését | nyomasztóan nehéz esztendők után.
lyktete:ʃe:t | nomɔsto:ɔ_n:ɛhe:z_ɛstendɔk_uta:n

(7.4)

Megkérdeztem Lőrincet, ' emlészik-e arra, hogy '
mek:e:rdestɛm_lɔ:rintset ' ɛmle:ksik_e_ɔr:ɔ_hoʃ

golyós puskával a vállamon
gojo: [_puška:vəl_ ɔ_ va:l:ɔmon_

a Karbó- hágó tájékán jártam. ||
ɔ_kərbo:_ha:go:_ta:je:ka:n_ ja:rtəm ||

(7.2)

Lőrinc volt a kísérem, az erdőpásztor, '
lørints_volt_ɔ_ki:se:rø:m | erdø:pa:stor '

(7.3)

gyermekkor*i* ismerősöm. | A puskát
jermek:ori_ iřmerøřøm | | ɔ_puška:t_

nem azért vettem a vállamra, hogy vadat ejtsek vele, '
nem_ɔze:r__vet:əm_ɔ_ va:l:ɔmrɔ_ hoj_ vɔdət_ejtřek_ vele '

csak azért, hogy érezzem ' emberi szabadságom
řak_ɔze:rt_ hoj_ e:rez:əm ' emberi_səbətřa:gom_

lúktetését ' nyomasztóan nehéz esztendők után. |||
lyktete:ře:t ' noməsto:ɔ_ n:he:z_ estendøk_ uta:m |||

(7.4)

Megkérdeztem Lőrincet, emlékszik-e arra, hogy
mek:e:rdestəm_lør:rintset_ emle:ksik_e_ər:ɔ_ hoj

negyven évvel azelőtt ' hiúzt lóttek a falusi vadászok.
ne]ven_e:v:el_}zel}t: ' hi]u:st_l}t:t:ek_}f}alu]fi_v}da:sok_

(7.5)

ebben a búkkerdőben. | Felcsillant a szeme, |
eb:en_}byk:erd}ben | felt}il:}nt_}seme |

ő is megnézte volt akkor a vadat, | s most a helyet is
}if_megne:ste_volt_}k:or_}v}d}t | f_mo]st_}he]et_if_

megmutatta, | ahol a hiúzt ' a görcsös gyökereken '
megmut}t:} }hol_}hi]u:st ' }g}rt}f}z_}k}ereken '

(7.6)

a halálos lövés érte. | -- Mondja -- ' kérdeztem
}h}la:lo]_l}ve:}e:rt}e | mon}] } ' ke:rdestem_

kíváncsian: -- | lóttek azóta hiúzt a falu határában?
ki:va:nt}]i}n | l}t:t:ek_}zo:t} hi]u:st_}f}lu_h}ta:ra:b}n?

(7.7)

(7.8)

-- Egyetlenegyed, ' kérem. | Ritka vad az. |
e] :etlene] :et ' ke:rem | ritk}v}d_}z |

(7.9)

Ennek nincs annyi kölyke, ' mint a macskának. | |
en:ek_nint}]_}n:i_k}jke, ' mint_}m}t}]ka:n}k | |

negyven évvel azelőtt hiúzt lőttek a falusi vadászok
ne:ʒvɛn_e:v:ɛl_ɔzɛlɔt:_hiu:st_lø:t:ɛk_ɔ_fɔluʃi_vɔda:sok_

(7.5)

ebben a bükkerdőben. | Felcsillant a szeme, |
ɛb:ɛn_ɔ_byk:ɛrdøbɛm | feltʃil:ɔnt_ɔ_sɛmɛ |

ő is megnézte volt akkor a vadat, | s most a helyet is
ø:_iʃ_mɛgne:stɛ_volt_ɔk:or_ɔ_vɔdɔt | ʃ_moʃt_ɔ_hɛjɛt_iʃ_

megmutatta, ' ahol a hiúzt a görcsös gyökereken
mɛgmʊtɔt:ɔ ' ɔhol_ɔ_hiu:st_ɔ_gørtʃøz_ʃøkɛɾɛkɛn_

(7.6)

a halálos lövés érte. | -- Mondja -- kérdeztem
_hɔla:løʃ_løve:ʃ_ɛ:rtɛ | monɔʃ_ɔ_ke:rdestɛm_

Kíváncsian: -- ' lőttek azóta hiúzt a falu határában?
ki:va:ntʃiɔn ' lø:t:ɛk_ɔzo:tɔ_hiu:st_ɔ_fɔlu_hɔta:ra:bɔn?

(7.7)

(7.8)

-- Egyetlenegyed, kérem. | Ritka vad az. |
ɛj:ɛtlɛnɛj:ɛt_ke:ɾɛm | ritkɔ_vɔd_ɔz |

(7.9)

Ennek nincs annyi kölyke, ' mint a macskának. |||
ɛn:ɛk_nintʃ_ɔn:i_køjke, ' mint_ɔ_mɔtʃka:nɔk |||

(8.1)

Lőrinc élesezű ember volt, | de most az egyszer ' |
lõ:rints_e:le[esy:_ember_volt | de_most_õz_ecser ' |

(8.2)

tévedett. | Mert nemrégiben ' olyan ' múltból való ' |
te:vædet: | mert_nemre:giben ' o[j]n ' mu:ldbo:l_vlo: ' |

szavahihető emberrel találkoztam, ' aki
szõvõhiheto:_ember:el_tõla:lkostõm ' õki

(8.3)

harmadik hiúzról is tudott. | | Kutyával ment ki
hõrmdik_hi]u:zro:l_i]_tudot: | | kuca:võl_ment_ki

az egyik falusi vadász ' a várom sziklái mögé,
õz_ej:ik_fõlu]i_võda:s ' õ_va:r:om_sikla:i_mõge:

(8.4)

s felhajtott egy hiúzt a földön. | | Űzte, Űzte sokáig,
[_felhõjtot:_ec hi]u:st_õ_fõldõn | | y:ste_y:ste_foka:ig | |

s a vad ' a vár sziklái felé vette az útját.
[_õ_võd ' õ_va:r_sikla:i_fele:_ve:te_õz_u:c:a:t | |

(8.5)

A kutya utolérte, ' s összegabalyodtak öldöklő
õ_kucõ_utole:rte ' [_õs:egõbõjot:õk_õldõklõ: | |

(8.1)

Lőrinc élesezű ember volt, de most az egyszer
l̥:rints_e:lefešy:_ember vol_d:ε_most_ɔz ecser

(8.2)

tévedett. || Mert nemrégiben olyan multból való
te:vedet: || mert_nemre:giben ojn muldbo:l_vlo:

szavahihető emberrel találkoztam, ' aki
sɔvɔhihető:_ember:εl_tɔla:lkostɔm ' ɔki

(8.3)

harmadik hiúzról is tudott. || Kutyával ment ki
hɔrmɔdik_hiu:zro:l_i_tudot: || kuca:vɔl_ment_ki

az egyik falusi vadász a várrom sziklái mögé, '
ɔz_ej:ik_fɔluʃi_vɔdás:s_ɔ_va:r:om_sikla:i_møge: '

(8.4)

s felhajtott egy hiúzt a földön. || Úzte, úzte sokáig, '
[_felhɔjtot:_ec_hiu:st_ɔ_fɔldɔn || y:stε_y:stε_ʃoka:ig '

s a vad a vár sziklái felé vette az útját. ||
[_ɔ_vɔd_ɔ_va:r_sikla:i_fele:_ve:te_ɔz_u:c:a:t ||

((8.5))

A kutya utolérte, ' s összegabalyodtak öldöklő
ɔ_kucɔ_utole:rte ' [_ɔs:εgɔbɔjt:ɔk_ɔldɔklɔ:

(8.6)

birkózásra. bi:rko:za: [rɔ]	Mire a vadász megközelítette őket, mire ɔ vɔda:s mek:φzeli:tet:e_φ:kɛt
--------------------------------	---

ott tülekedtek ' üvöltve és hörögve ' a meredek sziklafal o_t:yleket:ek ' yvøltve_e: [hørøgve ' ɔ meredek_siklɔfal
--

(8.7)

közelében. közele:ben	Nem lőhetett, ' mert a lövés kutyáját nem_lø:hetet: ' mert ɔ_løve: [kuca:ja:t_
--------------------------	--

(8.8)

érhette volna. e:rhet:ε_volnɔ	Felhúzott ravasszal figyelte felhu:zot: rɔvɔs:ɔl_fijelte
----------------------------------	---

a szörnyű dulakodást, ɔ_sørny: __dulɔkoda:ft	de hirtelen eltűnt szeme elől ' de_hirtelen_elty:nt_seme_elø:l '
---	---

a két dulakodó: ɔ_ke: __d:ulɔkodo:	a magas sziklafalról lezuhantak ɔ_məgɔ [siklɔfalro: __l:ezuhantɔk
---------------------------------------	---

mind a ketten az aljba, mind ɔ_ket:en ɔz ɔj:bɔ	s összezúzódtak [_ø:s:εzu:zo:t:ɔk
---	--------------------------------------

a törmelék-köveken, ' a vár tövében. ɔ_tørmele:k:øveken ' ɔ_va:r_tøve:ben	
--	--

(8.6)

birkózásra. || Mire a vadász megközelítette őket,
bi:rko:za:frɔ || mire_ɔ_vɔda:s_mek:ɔzeli:tet:e_ɔ:ket

ott túlekedtek úvöltve és hörögve a meredek sziklafal
o_t:yleket:ek yvöltve_e:f_hörögve_ɔ_meredek_siklɔfal

(8.7)

közeliében. || Nem lőhetett, mert a lövés kutyáját
közle:ben || nem_lø:hetet: mert_ɔ_løve:f_kuca:ja:t

(8.8)

érhette volna. || Felhúzott ravasszal figyelte
e:rhet:e_volnɔ || felhu:zot:rɔvɔs:ɔl_fijelte

a szörnyű dulakodást, | de hirtelen eltűnt szeme elől
ɔ_sørny:_dulɔkoda:ft | de_hirtelen_ɛlty:nt_seme_ɛlɔ:l

a két dulakodó: || a magas sziklafalról lezuhantak
ɔ_ke:_d:ulɔkodo: || ɔ_mɔgɔf_siklɔfalro:l_ɛzuhantɔk

mind a ketten az aljba, | s összezúzódtak
mind_ɔ_ket:en_ɔz_ɔj:bɔ | [ɔs:ezu:zo:t:ɔk

a törmelék-köveken, ' a vár tövében. ||
ɔ_tørmele:k:ɔveken ' ɔ_va:r_tøve:ben ||

(9.1)

Képzetelem játszani kezdett ' ezzel a magas
ke:bzeletem_ja:tš:ɔni_kezdet: ' ez:el_ɔ_mɔgɔf_

(9.2)

feszültségű jelenettel. | Erdélyi krónikákban olvastam,
feszylt[e:gy:_jelenet:el | erde:ji_kro:nikágbɔn_olvɔftɔm

hogya a fejedelmek korában vadászatra idomított
hoj_ɔ_fejedelme_k:ora:bɔm_vɔda:sɔtrɔ_idomi:toð: _

(9.3)

gepárdal mentek ' vadat űzni. | Bizonyos, hogy a
gepa:rd:ɔl_mentek ' vɔdɔt_y:zni | bizoŋof_hoj_ɔ_

gepárd hiúzzal is találkozott azokban a régi
gepa:rd hiú:z:ɔl if_tɔla:lkozot:_ɔzɔgbɔn_ɔ_re:gi _
(9.4)

őserdőkben. | Ha valaki ' ma ' filmre vihetné
ɔ:ferdɔ:gben | hɔ_vɔlɔki ' mɔ ' filmre_vihetne: _

a rettenetes harcot, ' melyet ez a két
ɔ_ret:eneteŋ_hɔrtɔt ' mejet_ez_ɔ_ke:t_

vérengző macska vívott egymással a rengetegben!
ve:rengzɔ: mɔt[kɔ_vi:vot:_e]ma:ŋɔl_ɔ_rengetegben

Változatok:

(9.1)

Képzelem játszani kezdett ezzel a magas
ke: bze:le:tem ja:ts:ɔni kezdet: ez: e:ɪ ɔ mɔgɔf

(9.2)

feszültségű jelenettel. || Erdélyi krónikákban olvastam,
feszyltfe:gy: jelenet:e:ɪ || erde:ji kro:nikágbɔn olvɔftɔm

hogy a fejedelmek korában ' vadászatra idomított
hoj ɔ fejedelme k:ora:bɔm ' vɔda:sɔtrɔ idomi:tod:

(9.3)

gepárddal mentek vadat üzni. || Bizonyos, hogy a
gepa:rd:ɔl mentek vɔdɔt y:zni || bizonoʃ hoj ɔ

gepárd hiúzzal is találkozott azokban a régi
gepa:rd hiu:z:ɔl iʃ tɔla:lkozot: ɔzɔgbɔn ɔ re:gi

(9.4)

őserdőkben. || Ha valaki ma filmre vihetné
ɔ:ʃerdɔ:gbɛn || ha vɔlɔki mɔ filmre vihetne:

a rettenetes harcot, melyet ez a két
ɔ ret:enetef hɔrtsot mejet ez ɔ ke:t

vérengző macska vívott egymással a rengetegben!
ve:rengzɔ: mɔtʃkɔ vi:vot: eʃma:ʃ:ɔl ɔ rengetegben

-- Vadat látni jöttek? --
vɔdɔt_la:tɲi_jɔt:ek? --

-- Vadat látni jöttek? --
vɔdɔt_la:tɲi_jɔt:ek? --

-- Vadat látni jöttek? --
vɔdɔt_la:tɲi_jɔt:ek? --

dőlt

dőlt aláhúzott

dőlt, kétszer aláhúzott

= legkisebb fokozatú hangsúly

= szakaszhangsúly

= emelt szakaszhangsúly, mondathangsúly

A hangsúlyos = kiemelt szótag előtt többnyire úgy érezzük, mintha szünet lenne. Ez azonban nem valódi szünet, hanem csak a nyomatékos szótag szókezdő hangjának való artikulációs nekikészülődés, intenzívebb hangképzés és nem a képzés hiányából adódó csönd. Némely esetben hiányzik az átírásból a kapcsolójel: _ · Ez alig érzékelhető, nagyon rövid szünetet jelez.

Jegyzetek

1. BORZÁK István, a klasszika-filológia professzora mondta el visszaemlékezéseiben, hogy 1956 után rendszerellenes izgatással vádolták, mert latin auktorok tanulmányozása során Tacitusnak a zsarnokságról szóló írását fordította az egyetemen.
2. Ezeket az „asszociációkat” nagyon gyakran a „gondolta a fene”-féle Arany János-i „kategóriába” szoktuk sorolni, vagy csak mint lehetőséget, feltételesen szoktuk megemlíteni. Laikusok többnyire belemagyarázásoknak is tekintik őket. Pedig gyakran életrajzi adatokkal, a szerző életművéből vett párhuzamokkal stb. igazolni lehet őket. Egyetlen példát említek csak: Móricz Zsigmond Ady Endre ravatalánál mondott gyászbeszédében szerepelnek a következő mondatok: „Költő fekszik a ravatalon. Költő jelent meg a halál által az élet fölé emelt gyászpompában, s vonja magára a néptömeg figyelmét. Költő tündöklék fekete s vörös fényben a mai idők véres és fekete kódén át.” Nem egyedül voltam, aki — a *fekszik, megjelenik, tündöklék* igék hatására ebben a mondatokban s a beszéd folytatásában, ahol is megjelenik az *arany* és a *tömjén*, majd a *csillag* motívum — a Krisztushoz, megváltóhoz való hasonlítást, s az idézett mondatokban a *pieta*—feltámadás—mennymenettel párhuzamát véltem felfedezni. (Mindez a szöveg motívumainak és a *háromkirályok*-motívumnak hasonlósága alapján könnyen elfogadható.) Nézetem szerint azt a rejtett gondolatot is hordozza ez a pár mondat, hogy a költő (és általában, aki meghal) halála által új életre születik az utódok tudatában, s piedesztálra kerül (mert csak ekkor értjük meg igazán, ki is volt az, aki eltávozott közülünk), s hogy a költői életmű ilyenkor újraértékelődik, új fényt kap, s ezáltal a költő megdicsőül. Képzettársításomat igazolta is egy később kezembe került Móricz-előadás néhány szava: „Az író, a költő ismeretlenül áll a közönség előtt, s főképpen a kortársak előtt. Csudálatos is az, hogy valaki azt a jussot követeli magának, hogy ő a nemzet ütőerén tartja a kezét, hogy az ő szava megvilágosítja az elméket. *Meg kell ahhoz halni, hogy egy költőnek egész jelenlősége megjelenjen a közönség, a nemzet előtt.* A halál azonban rendszerint a végére marad, s a költő már nem látja s nem élvezi az elismerést, mely a *Kerepesi temető kapuján át sugárzik felé.* Senki sem elég nagy a saját korában.” (MÓRICZ Zsigmond: *Az író és a köz. Stádium, 1992/3. 8.*) Az már más lapra tartozik, hogy az asszociációs lehetőségek nem kelnek életre minden olvasóban, interpretálóban, hallgatóban. Az irodalmi mű értelmezése és az irodalmi műhöz kapcsolódó asszociációk szempontjából is roppant érdekesek egyébként pl. TÖRÖK Gábor József Attila-komentárjai.
3. GÁTI József színművész mondta el, hogy Babits művét, a *Jónás könyvét* és főleg a *Jónás imáját* sokszor adta elő pódiumon annak idején. Igazán azonban a II. világháború poklában, a fronton értette meg. Azóta másként szólaltatja meg, mint korábban.

4. Ilyen — szinte világviszonylatban — „elfogadott”, általános „stíluskövetelmény”, hogy a versnek, a költői műnek, de a prózai irodalmi alkotásnak is, más hangon, más hangvétellel kell megszólalnia, mint a természetes beszédnek. Ez persze műfajából, szöveg- és mondat-szerkesztéséből is adódik. Mégis, ezen felül is „kötelező” egyfajta másság. Egy Aragonnal készített riportban figyeltem fel rá először igazán, hogy a beszélgetés után a költő, amikor saját versét kezdte el mondani, hangot váltott: megváltozott, meglágyult hangjának színezete, megemelkedett beszédének hangfekvése, kiegyenlítődött (szűkül) hanglejtésének hangterjedelme: recitálni, deklamálni kezdte a szöveget.

A korstílus (a megszólaltatás korának stíluskövetelményei, stílusfelfogása) is meghatározhatja vagy legalábbis formálhatja a hangzástílusát. (Erre lásd: WACHA 1990.)

5. A *jelölés*: a legfelső, harmas vonalközben a hanglejtés mozgását próbálom érzékeltetni, a szótagok fölé, különböző magasságokban elhelyezett vízszintes vonalakkal. Ha a vonalka ferde vagy görbe, ez azt jelzi, hogy a beszéddallam a szótagon belül csúszásszerűen esik vagy emelkedik. Az írást tartalmazó sorok közül az alsó Aprily szövegének megközelítően pontos fonetikus átírása az APhI átírási rendszere szerint. Ebben az átírásban jelölöm (a szavak szóközebe alulra tett vonalkával) az ún. *egybemondást*: a szövegnek szünetek nélküli hangoztatását.

A *szünetet* a szavak, mondategységek közötti függőlegesek érzékeltetik. A nagyon rövid szünetet, az együttmondás elmaradását az *üres szóköz* jelzi. A rövid (mondhatjuk: mondaton belüli) szünet jele az emelt vessző: '. A valamivel hosszabb (tagmondatok közötti) szünet jele: | a közepes időtartalmú: ||; a hosszú tagoló szüneteké: |||. A felső írássor Aprily szövegének magyar írásképét adja. Ezen jelölöm azt a mondatfonetikai funkciót, amit általában *hangsúlyozásnak*, *nyomatékolásnak* szokás nevezni, magam legszívesebben (*értelmi*) *kiemelés* műszóval szoktam emlegetni. Az a meggyőződésesem ugyanis, hogy az, amit a *hangsúly* terminus technicussal szoktunk illetni, az tulajdonképpen nem más, mint funkciójával jelentkező hangoztatási elem. Ezt a nyelvtan a mondatfonetikai eszközök konkomitáns vagy alternatív használata (vö. DEME: 1970.) látja el. Ezt a funkciót a nyomaték (azaz a dinamikai többlet), a hanglejtés (azaz a beszéddallam megemelése vagy éppen süllyesztése), a szünet és a tempó-váltás segítségével szoktuk érzékeltetni. A hangsúlyozást tehát a felső szövegsoron jelölöm a következőképpen: *kenyérbetű: hangsúlytalanság; dőlt szedésű szótag: gyenge hangsúly; egyszer aláhúzott dőlt szedésű szótag közepes erejű hangsúly* (ez felel meg annak, amit a magyar szakirodalom szakaszhangsúlynak szokott nevezni); kettősen aláhúzott dőlt szedésű szótag: *erős(ebb) hangsúly* (a magyar szakirodalom ezt nevezi — a mondatban betöltött funkciójától, illetőleg a mondatbeli hangsúlyviszonyoktól függően — *emelt erejű szakaszhangsúlynak*, vagy *főhangsúlynak*, vagy *mondathangsúlynak*); félkövér betűkkel szedett szótag: a mondat legerősebb, az emelt erejű szakaszhangsúlyja fölötti hangsúly, *kiemelő, kizáró* vagy *erős oppozíciót jelölő hangsúly*. Sajnos nem tudom érzékeltetni a beszédtempó váltásait, a ritmusváltást, amikor is bizonyos részletek kimondásakor megperdül (felgyorsul), máskor pedig lelassul a beszédtempó. A beszédszünetek hiánya csak utalásszerű jelzése a tempóváltozások és a hangsúlyok együtteséből adódó szövegritmusnak.

BOLLA Kálmán műszeres mérései és közleményei (BOLLA 1991., 1992.) világosan kimutatják, hogy az, amit a *hangsúly* terminus technicussal szoktunk megnevezni, az nem azonosítható pusztán a beszéd átlagos hangerejéhez viszonyított dinamikai többlettel. Mérései bizonyítják, s ez a mérések nyomán készített ábráiból („kottái”-ból) könnyen kiolvasható, hogy a hangsúlyképzet kialakításában (kisebbség-nagyobb mértékben) mindegyik mondatfonetikai eszköz részt vesz vagy részt vehet, hol együtt járó (konkomitáns), hol egymást helyettesítő (alternatív) módon: olykor mindegyikük szerepet játszik a hangsúlyérzet felkeltésében, olykor pedig a dinamikai többlet, máskor a beszéddallam megemelkedése vagy éppen lelépése, ismét máskor az időtartam megnyúlása vagy éppen egy szünet játssza a domináns szerepet. Kottái alapján úgy tűnik, a hangsúlyképzet kialakításában jelentős szerepe van a beszéddallamnak. DEME László 1970-ben vetette papírra ezzel kapcsolatos nézetét (DEME: 1970.), magam az ő és a „laikus” NAGY Adorjánának a hangsúlyozás négyféle formáját (nyomatéki, dallam-, szünet-, tempóhangsúly) valló felfogása és gyakorlati tapasztalataim alapján tettem közzé hasonló elképzelésemet (WACHA: 1973a–b.). Erdemes megemlíteni, hogy SZÁSZ Károly a következőket írja *A versszavalás elméleti és gyakorlati kézikönyvében*: „A hangsúly azon hangot, melyre esik, *főemeléssel* tünteti ki a többi hangok közül. Az értelmes beszédben vagy szavalásban tehát minden hangsúlyozott hangot (vagy a mi mindegy: szótagot) *zeneileg emeljük* s a többiét *alul kiváló* hangon kell kiejteni, a nélkül, hogy ez egyébként a szón legkisebb változást hozza elő. Nem szabad tehát a hangsúlyért megnyújtani a magánhangzót, — megnyomni, kettőzni, vagy keményíteni a mássalhangzót, vagy a hangsúlyos szótag után megállni, szünetet tartani s azt ezáltal a többiét elkülöníteni. A hangsúly a kiejtés szabotosságán legkisebb csorbát sem ejt, csak egyes hangokat (szótagokat) főemel.” (I. m. 1871. második kiadás 17: az első kiadás 1862-ben jelent meg — a kiemelések tőlem, W. I.) Ennek ellenére mindmáig tartja magát az a felfogás, mely a hangsúlyt a nyomatékkal, azaz a dinamikai többlettel azonosítja. Egyébiránt a kérdéskörre lásd FÓNAGY Iván alapvető munkáját (FÓNAGY Iván: *A hangsúlyról. NyudÉrt.* 18. 1958.).

Nyomdatechnikai, pontosabban: számítógéptechnikai okokból az APhI átírásban is használók néhány olyan jelet, mely eltér a szabályostól: az $ny = \eta$ hangot az \cap , a $gy = \mathfrak{F}$ hangot a \int graféjával, a zöngélen média ejtését *nagybetűvel*, a simulóhangot *emelt betűvel* jelölöm.

6. Nota bene! Talán érdemes lenne „szöveggesztustani” vizsgálatokat is elkezdeni. Annak idején, mikor egy Kossuth-szöveget mondtam el (szövegfonetikai jellegű vizsgálatok céljából), megfigyeltem, hogy mindegyik előadóművésznek ugyanannál a mondatnál repült a magasba a keze, abba a pózba, amilyen a szobrok ábrázolják Kossuthot. Z. SZABÓ László hívta fel rá a figyelmet egy színházi előadás után, hogy a darab többek között azért nem érte el a kívánt hatást, mert a színészek rossz ütemben geszikuláltak: megkésétt, pontosabban nem elég korán indult gesztusuk.

Irodalomjegyzék

- BOLLA Kálmán:**
 1989. A szöveg fonetikai szerkezetéről. *EFF.* 2. 54–59.
 1991. A hangzásforma akusztikus paraméterei. *EFF.* 4. 111–124.
 1992. A felolvasás szupraszegmentális szerkezetének fonetikai elemzése. *EFF.* 5. 51–63.
 1992a. Szupraszegmentális elemzések. *EFF.* 7.
- DEME László:**
 1958. Hangsúlyozási problémák a Szózat szavalásában. *Nyr.* 82. 187–195.
 1959. A versolvasástól a versmondásig. In: *Iskolai nyelvnevelő.* Tankönyvkiadó, Budapest, 199–211.
 1962. Hangsúly, szórend, hanglejtés, szünet. In: *MMNyR.* II. 457–522.
 1970. A kiejtés törvényeinek tanítása és tanulmányozása. *Nyr.* 94. 270–280.
 1974. Bevezető és A szövegalkotás szerkezeti-szerkesztési kérdései. In: *Szónokok, előadók kézikönyve,* Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 9–24, 116–152.
 1991. A hangzásforma hírértéke — a hírérték hangzásformája. *EFF.* 4. 75–86.
- ELEKFI László:**
 1988. Zolnai Béla: Visszapillantás. *EFF.* 1. 70–82.
- FÓNAGY Iván—MAGDICS Klára:**
 1967. A magyar beszéd dallama. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- KAZVERSTÓRT.**
 1978. Z. SZABÓ László—WACHA Imre: *A Kazinczy-versenyek története.* Kazinczy Ferenc Gimnázium, Győr.
- KAZVERSZS.**
 1991. Z. SZABÓ László—WACHA Imre: *A Kazinczy-versenyek huszonöt éve.* Kazinczy Ferenc Gimnázium, Győr.
- NYELVTÖMKOMM.**
 1985. Nyelvészet és tömegkommunikáció I—II. Szerk.: GRÉTSY László. Tömegkommunikációs Kutatóközpont, Budapest.
- RÁDBESZ.**
 1973. A rádióbemondó beszéde. (Szerk.: WACHA Imre.) MRT TK. Budapest.
- SUBOSITS István:**
 1982. A beszédpedagógia alapjai. Tankönyvkiadó, Budapest.
- WACHA Imre:**
 1973. Az elhangzó beszéd szövegfonetikai eszközeinek rendszere és összefüggései. *NyK.* 75. 77–103.
 1974. Az elhangzó beszéd főbb akusztikus stílus kategóriáiról. *ÁNyT.* X. 203–216.
 1978. A Kazinczy kiejtési versenyek és beszédkulturánk fejlődése. In: Z. SZABÓ László—WACHA Imre: *A Kazinczy-versenyek huszonöt éve.* Kazinczy Ferenc Gimnázium, Győr, 77–209.
 1980. A tételhangsúlyról. *Nyr.* 104. 85–99.
 1987/88. A kommunikáció alapformái és a közéleti beszéd meghatározó tényezői. In: *Retorika, Tanulmányok, témavázlatok, témaösszefoglalók a politikai retorika köréből.* (Szerk.: WACHA Imre.) Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 12–30.
 1988. Pázmány Péter: A halálról. *EFF.* 1. 106–114.
 1990. Szempontok a drámai nyelv akusztikumának, akusztikus stílusváltozatainak vizsgálatához. *EFF.* 3. 197–207.
 1991a. Tartalom, szöveg, szándék és hangzásforma harmóniája. *EFF.* 4. 87–110.
 1991b. A Kazinczy-versenyek 25 évének tapasztalatai. Gondok és eredmények. In: Z. SZABÓ László—WACHA Imre: *A Kazinczy-versenyek huszonöt éve.* Kazinczy Ferenc Gimnázium, Győr, 59–138.
 1992. Szöveg és interpretáció. *EFF.* 5. 65–72.
 1993a. Szöveg és hangzás. In: A szöveg szerkesztése, megértése, kidolgozása és megszólaltatása. *MNyTK.* 196. 70–84.
 1993b. A szövegfonetikai kutatások gondjairól. In: *Tanulmányok az elméleti és az alkalmazott fonetika köréből.* Beszédkutatás. Szerk. Gósy Mária és Siptár Péter. MTA Nyelvtudományi Intézet. 49–61.
 1993c. Szöveg és (adekvát) interpretáció. In: *Szemiotikai szövegtan* 5. Szeged, 1992. 237–256.
- Z. SZABÓ László—WACHA Imre:**
 1978. A Kazinczy-versenyek története. Kazinczy Ferenc Gimnázium, Győr.
 1992. *A Kazinczy-versenyek huszonöt éve.* Kazinczy Ferenc Gimnázium, Győr.

**ON THE INTERRELATIONS BETWEEN THE TEXTUAL ORGANIZATION
AND THE SOUND PROPERTIES OF LITERARY WORKS OF ART, AND ON
THE PHONETIC VIEX OF TEXTS. THE PROSAIC (EPIC) LITERARY WORK
AND ITS 'ORAL' INTERPRETATION. LAJOS ÁPRILY: A HIÚZ (THE LYNX)**

IMRE WACHA

The article represents what kind of analysis seems to be expedient when we want to interpret a literary presently a prosaic piece, actually a short novel by Lajos Áprily titled *The Lynx*, in a distinct and understandable way.

The author gives full details of how to find and in which order the information hidden in the text, so the interpreter (speaker) can give back the adequate intonation of the work (message, form, style), avoiding to force on it acoustically false or strange tone „from outside”. The author reaches the conscious planning of sounding (means of sentence-phonetics and textual phonetics) through the examination of textual structure, spatial and temporal relations, smaller textual units, information, content and connections, grammatical structure of textual sentences.

The annexed „notes” enclosed to the article are as follows: the plan of sounding, transcription of a presented interpretation and its description by means of instrumental survey.